

मोडी लिपी संवर्धन निधी

बघता बघता, मोडी लिपी वर्गाच्या उपक्रमाची वीस वर्षेपूर्ण होत आहेत. प्रशिक्षण वर्गाच्या या वाटचालीमागे जागतिक मराठी परिषद व जागतिक मराठी अकादमी यांचे सहकार्य, कै. माधव गडकरी, कै. ग. का. रायकर, कै. मनोहर जागुष्टे इ. चे अथक परिश्रम आणि आपल्या सर्वांची आपुलकी. या भांडवलाच्या आधारेच मोडी प्रशिक्षण वर्ग सतत चालू राहिले आणि वाढले.

याच भांडवलाच्या आधाराला आता धनाच्या पाठबळाची जोड देण्याची आवश्यकता आहे. सतत प्रगती करीत राहणे, विस्तारणे हेच खरे जिवंतपणाचे लक्षण आहे. यासाठी आता हे प्रशिक्षण वर्ग महाराष्ट्रातील काही प्रमुख महानगरांमध्ये सुरू करणे, महाराष्ट्रातील मोडी जाणकारांना संघटित करणे, मोडीचे जुने कागद लिप्यंतर करणे यासाठी मुंबईत कार्यालय उभे करणे यासाठी २१ व्या वर्षात आम्ही आपणाला आवाहन करीत आहोत.

मोडी लिपी प्रशिक्षणाचा प्रचार आणि प्रसार अधिक योजनाबद्ध व गतिमान व्हावा यासाठी स्थायी भांडवल निर्माण करण्यासाठी मोडी लिपी संवर्धन निधी ची योजना आहे. भारतात ज्या ज्या ठिकाणी मराठी राज्यकर्ते पोहोचले, त्या त्या ठिकाणी मोडी लिपीतूनच सर्व व्यवहार होत असे. यादवकाळ, आंगलकाळापासून स्वातंत्र्योत्तर काळापर्यंत (इ.स. १२५० ते १९५०) सुमारे सातशे वर्षे मोडी लिपी होती. मराठी भाषा जलद लिहिण्यासाठी मोडी लिपी सुरू झाली. जगातल्या कोणत्याही लिपीत नसेल एवढे प्रचंड साहित्य मोडी लिपीत असून ते वाचकाअभावी धूळखात पडलेले आहे. इतिहास विषयात प्रगती करण्यासाठी तर मोडी लिपी आवश्यक आहे.

मराठ्यांचा शौर्यादि इतिहास त्यात दडलेला आहे. अशावेळी मोडी जाणणान्यांनी एकत्र येऊन मोडी लिपीच्या सर्वांगीण उन्नतीसाठी प्रयत्न करणे ही काळाची गरज आहे. यासंबंधी निर्णायक भूमिका घेण्यासाठी मोडी लिपी शिक्षण प्रसारक मंडळास सक्षम बनविण्याची आवश्यकता आहे.

मोडी लिपी संवर्धन निधी तील आपली एक समिधा

- ❖ मराठ्यांचा स्वरासुरा इतिहास कळण्यास मदत करेल.
- ❖ आपले धन सत्कारणी लागल्याचे समाधान मिळेल.
- ❖ इतिहास संशोधनास चालना मिळेल.
- ❖ मोडी लिपीच्या उत्कर्षाचा शिल्पकार बनण्याचा आनंद वृद्धिंगत करणारी ठरेल.
- ❖ हे लहानसे रोपटे आपलेच आहे.

२१ व्या वर्षाच्या या उपक्रमात आपण औदार्यपूर्वक सहभाग देऊन एका विशाल वटवृक्षात त्याचे रुपांतर व्हावे हाच संकल्प मोडी लिपी संवर्धन निधी मागे आहे.

चला शिकू या मोडी आपण

: संपादन :

कृष्णाजी म्हात्रे

चला शिकू या मोडी आपण
(नवशिक्यांना घरबसल्या शिकण्यासाठी)

प्रकाशक

मोडी लिपी शिक्षण प्रसारक मंडळ

एफ/५/१, स. गो. बर्वे नगर,

घाटकोपर (पश्चिम), मुंबई - ४०० ०८४.

फोन : २५११ ९८९६

संपादन

कृष्णाजी म्हात्रे - मो : ९८६९४५५४२२

मोडी लेखक

मनोहर जागुष्टे

© सर्व हक्क सुरक्षित

प्रथमावृत्ती - सन १९९३

द्वितीयावृत्ती - १६ मे २००३

तृतीयावृत्ती - अक्षयतृतीया, दि. २७ एप्रिल २००९

मुद्रक, अक्षरजुळणी

धनेश प्रिंटर्स अँड स्टेशनर्स

अ/२०, ठाकुरनगर यशोधन,

संत तुकाराम मार्ग, मुलुंड (पूर्व),

मुंबई - ४०० ०८१. - मो : ९८६९७३१८७७

सेवा मूल्य - रु. ४५/-

कै. मनोहर जागुष्टे
यांच्या
स्मृतीस
सादर समर्पण

मनोगत

गेली सुमारे एकोणीस वर्षे न्यू इंग्लीश स्कूल, ठाणे आणि राजा शिवाजी विद्यालय, दादर या दोन ठिकाणी मोडी लिपी शिक्षण प्रसारक मंडळाच्या माध्यमातून मोडी लिपीचे प्राथमिक व प्रगत असे वर्ग चालवले जात आहेत. सदर वर्गातून निवृत्त न्यायाधीशांपासून, वकील, डॉक्टर, गृहिणी, व्यवस्थापकीय कामकाज सांभाळणारे मोठ्या हुद्द्यावरील तसेच कारकून, इंजीनियर, एवडीव्युटीव्ह, आठवी शिकणारे विद्यार्थी, सुमारे ८० वर्षे वयाचे विद्यार्थी अशा विविध थरांतील आणि वयोगटातील विद्यार्थी शिकून गेले.

प्रत्येकाचा उद्देश वेगवेगळा होता. आर्टिस्ट आले. त्यांना लिपी ही आर्ट म्हणून, कॅलीग्राफीयोग्य आहे का? अशा उत्सुकतेने त्यांनी या लिपीकडे पाहिले. इतिहास विषय शिकणारे आपल्या अभ्यासासाठी आवश्यक म्हणून ही लिपी शिकले. त्यांना त्याचा फारच उपयोग झाला. डॉ. सोनली पेडणेकर यांना मोडी लिपी शिकल्याने त्यांच्या पीएच.डी.च्या प्रबंधासाठी सुयोग्य संदर्भ कागदपत्रे अगदी जलदीने व सुलभतेने वाचता आली. निवृत्त न्यायमूर्ति उपसनी मॅडम यांनी त्यांच्या कारकीर्दीत अनेक मोडी लिपी कागदपत्रांचा संदर्भ आला असता केवळ समोरच्या मोडी लिपी तह्नावरच अवलंबून राहावे लागत असे. न्यायमूर्ती असताना असा वेळ काढणे कठीण होते. तेव्हा निवृत्त झाल्यावर त्यांनी आवर्जून हा अभ्यासक्रम पूर्ण केला. अनेक व्यवस्थापक, इंजीनियर, आय. टी. प्रोफेशनल्स एक वेगळी लिपी आणि छंद म्हणून या अभ्यासक्रमाकडे पाहिले. आता त्यांच्यापैकीच काहीनी मोडीलिपी कॉम अशी वेबसाईट तयार केली असून ती ते चालवत आहेत. गृहिणींना तसेच रिटायर्ड झालेल्या महिलांना विरंगुळा म्हणून मोडी शिकायचे होते. अनेक आजोबा वयाचे विद्यार्थी या वर्गात आले. त्यांनी याकडे एक आवश्यकता म्हणून पाहिले. एका निवृत्त तहसीलदारांनी देखील हा अभ्यासक्रम पूर्ण केला व आपल्याच कार्यक्षेत्रातील लोकांना याचा फायदा करून दिला.

हा अभ्यासक्रम पूर्ण करून अनेकांनी स्वतःचा चरितार्थ चालवण्याची योजना केली. काहीनी फावल्या वेळात जुनी मोडी लिपीतील कागदपत्रे

वाचून, लावून देण्याने योग्य अर्थार्जन प्राप्त केले.

आज आपल्या देशात कोट्यवधी मोडी लिपीतील कागदपत्रे वेगवेगळ्या सरकारी, खाजगी तसेच संस्थांच्या दफतरांतून पडून आहेत. त्यांना वाचायला कोणी मिळत नाहीत. अनेक घराण्यांमध्ये वंशपरंपरागत ताम्रपट, खरेदी विक्रीची कागदपत्रे मोडी लिपीत आहेत. त्यांना ती वाचता येत नाहीत त्यामुळे अनेक अडचणी येतात.

मोडी लिपी ही इतिहासात डोकावण्याचा राजमार्ग आहे. मोडी लिपी वाचता येत असल्यास आपण इतिहासातील अनेक पुरावे आणि तत्कालीन परिस्थिती, खरेदी विक्री व्यवहार, आज्ञापत्रे, सामाजिक, आर्थिक आणि कौटुंबिक कागदपत्रे निश्चितच समजून घेऊ शकतो. असे म्हणतात जे इतिहास विसरतात त्यांना भविष्यकाल नसतो. असा इतिहास शोधून काढायचा असेल तर ही मोडीलिपीतील कागदपत्रे वाचणे अत्यंत आवश्यक आहे.

अशा प्रकारे मोडी लिपी शिकण्याचे अनेक फायदे किंवा आवश्यकता निर्माण झाली आहे. प्राथमिक वर्गासाठी सुयोग्य पुस्तक तयार करण्याच्या दृष्टिकोणातून या पुस्तकाच्या पहिल्या दोन आवृत्त्या मंडळातर्फे प्रकाशित करण्यात आल्या. ही तिसरी सुधारून वाढवलेली आवृत्ती मोडी लिपी अभ्यासकांना निश्चितच उपयोगी होईल. जरी एखाद्याला घरी बसून मोडी लिपी शिकावे असे वाटले तरी हे पुस्तक त्याला निश्चितच मार्गदर्शक ठरेल. या पुस्तकाचा नीट अभ्यास केला आणि सराव केला तर विद्यार्थ्यांना मोडी लिपी निश्चितच वाचता येईल असा विश्वास वाटतो. या पुस्तकाचा वाचक उत्स्फूर्तपणे स्वीकार करतील अशी अपेक्षा करून हे मनोगत संपवितो.

- कृष्णाजी म्हात्रे

अनुक्रम

पाठ १	चला शिकू या मोडी आपण....	७
पाठ २	चला शिकू या मोडी आपण....	१०
पाठ ३	चला शिकू या मोडी आपण....	१३
पाठ ४	चला शिकू या मोडी आपण....	१६
पाठ ५	मुळाक्षरे	१८
पाठ ६	मोडी लिपीतील २ ची करामत	१९
पाठ ७	जोडाक्षरे	२०
पाठ ८	मोडी लिपी - लेखन - वाचन	२१
पाठ ९	लपेटियुक्त लेखन पद्धती	२६
पाठ १०	शब्द संक्षेप व्यवस्था	२८
पाठ ११	पत्रलेखनातील मायने	३१
पाठ १२	विविध कालगणना	३४
पाठ १३	संवत्सरे	३६
पाठ १४	मुलसमानी कालगणना	३९
पाठ १५	रेघी हिशेबाची समजूत	४५
पाठ १६	मोडी लिपी सुलभतेने शिकण्यासाठी	४८
पाठ १७	किता गिरविण्याची रीत	५०
पाठ १८	चला शिकू या मोडी आपण....	५१
पाठ १९	प्राथमिक परीक्षा नमुना प्रश्नपत्रिका	५२
पाठ २०	चला शिकू या मोडी आपण.... (कविता)	५६
पाठ २१	सरावासाठी धडे	
	अ) माऊताई	५७
	ब) मोडीची कथा	५८
	क) वक्तृशीरपणा	६०
	ड) आमचा मोती	६१
	इ) अहिल्याबाई होळकरांचे पत्र	६२
पाठ २२	मोडी बाराखड्या	६३

१. चला शिकू या मोडी आपण

मित्र हो, मोडी लिपीतील काही अक्षरे अगदी बालबोध लिपीप्रमाणे आहेत. आज आपण बालबोध लिपीप्रमाणे असलेल्या दहा अक्षरांचा अभ्यास करणार आहोत. त्या दहा अक्षरांतील पाच अक्षरांत थोडा फरक आहे. आज आपण त्या अक्षरांचा अभ्यास करू.

मित्रांनो, आपण मोडी लिपी शिकणार आहोत. ती लिपी शिकायला सुरुवात करण्यापूर्वी खालील गोष्टी कटाक्षाने लक्षात ठेवा.

१. मोडी अक्षरे लिहायला सुरुवात करण्यापूर्वी पानाच्या रुंदीएवढी ओळ मारून घ्यावी लागते. आपण आखीव वहीवर अगर कागदावर लिहित असलो तरी आपण ज्या शाईने लिहिणार त्या शाईने त्या ओळीवरून पुन्हा ओळ आखावी.
२. मोडी लिपीत सर्व ई कार दीर्घ असतात. ई कार जरी दीर्घ असले तरी बाराखडीचा संराव करण्यासाठी ते ई कार दोन्ही वेळा दीर्घच लिहावे.
३. मोडी लिपीत उ कार सर्व न्हस्व असतात. तेही वरीलप्रमाणे बाराखडीत लिहिताना दोन वेळा लिहावेत.

आता आजची पहिली दहा अक्षरे :-

बालबोध : ग घ भ ष त ण श ड छ ळ

मोडी : ग घ भ ष त ण श ड छ क

आकार : वरील अक्षरांतील ग, घ, भ, ष, छ, ळ या अक्षरांत फरक दिसत नाही. छ किंवा ळ काढताना बालबोधप्रमाणे न थांबता एकदम काढा. काने असलेल्या सर्व अक्षरांचे काने खाली उजव्या बाजूला **र** असे वळलेले आहेत. मोडी अक्षरे काढताना शक्यतो लेखणी कमीत कमी वेळा उचलावयाची असते. म्हणून भ काढताना मोडी लिपीत तो **भ** लेखणी न उचलतांना असा काढतात.

त ची सुरुवात **र** अशी अगदी रेषेपासून करतात आणि त्याचा डावीकडील भाग थोडा बाकदार काढतात. ण च्या उजव्या बाजूला

एक गाढ काढून ण **अ** असा काढतात. शच्या वरील भागाएवढाच खालील भाग उजव्या बाजूला **आ** असा वळलेला आहे. इ हे अक्षर आपण गडबडीत असताना **अडबड** नेहमी **उ** असा लिहिला जातो.

आकार **गा घाभाषा पाता टा डा षाका**

मोडी लिपीत भा हे अक्षर **भा** असे काढतात.

इ कार **गि घी भिषी त्रि ठि इरि डी छीकी**

मोडी लिपीत ई काढताना मूळ मोडी अक्षराला **ी** अशा प्रकारे वेलांटी जोडून इकार काढतात. इ चा इकार **ई** किंवा **ी** असाही काढतात.

उ.कार **गु घु भुषु तु ठु डु डु कु**

वरील सर्व उकार बालबोधप्रमाणेच आहेत. फक्त तु हे अक्षर **तु** असे काढतात. मोडी लिपीतील **तु** हा उकार सर्वात महत्वाचा आहे. बऱ्याच अक्षरांचा उकार काढताना त्याला हा **तु** जोडला जातो.

उदा. : च, झ, ब, ध, थ, य : **उ.झ.ध.थ.च.य**

ए कार **गे घे मे षे ते ठे हो डे छे के**

ऐ कार **गै घै भै षै तै ठै हो डै छै कै**

मोडी लिपीतील एक मात्रा बालबोधप्रमाणेच **ऐ** अशी आहे. मात्र दोन मात्रा काढताना त्या अक्षरावर बालबोध १ च्या **५** अंकाप्रमाणे अशा काढतात.

ओ कार **गो घो भो षो तो ठो हो डो छो को**

औ कार **गौ घौ भौ षौ तौ ठौ हौ डौ छौ कौ**

अनुस्वार **गं घं भं षं तं ठं हं डं छं कं**

विसर्ग **गः घः भः षः तः ठः हः डः छः कः**

विसर्ग आणि अनुस्वार बालबोधप्रमाणेच असतात. या अक्षरांच्या

बाराखंड्या खालीलप्रमाणे काढतात.

ग गा गगि गि गु गु गे गै गो गौ गं गः
घ घा घि घि घु घु घे घै घो घो घं घः
भ भा भि भि भु भु भे भै भो भौ भं भः
ष षा षि षि षु षु षे षै षो षौ षं षः
त ता ति ति ठ ठ ते ठै ठो ठौ ठं ठः
ण णा णि णि णु णु णे णै णो णौ णं णः
झ झा झि झि झु झु झे झै झो झौ झं झः
उ डा डि डि डु डु डे डै डो डौ डं डः
छ छा छि छि छु छु छे छै छो छौ छं छः
क का की की कु कु के कै को कौ केकः

वाचा, लिहा आणि सराव करा.

गड, गण, तक, गत, छत, छक, भकभक,
गाडा, भाषा, टाळा, झत, झग, गगिता भगित
छाति, छगित, तागडि, गाडि, गुक, ठक,
झुक, डोत, डोष, घेत, भेग, डोझ, झेकागोका
झंभो, तोंड, झंडे, घोडा, गणु गाणे गातो.
डोझ भेक घेत, गणु छकतो, गंगु भगिते.

- * देवगिरीच्या महादेवराव व रामदेवराव यादव यांच्या कारकीर्दीत राज्याचे महामंत्री किंवा पंतप्रधान हे हेमाद्री उर्फ हेमाडपंथ होते.
- * हेमाद्री पंत हे रामभक्त, विद्वान, हुषार, कार्यतत्पर, कर्तव्यदक्ष, वाचनप्रिय पंतप्रधान होते.

चला शिकू या मोडी आपण...

इ कार

ई ई ई ई ई ई ई ई

उ कार

ऊ ऊ ऊ ऊ ऊ ऊ ऊ ऊ

वरील उकारात आपल्याला 'अ' या उकाराच्या आधारे 'ऐ' हे आणि 'ऑ' हे उकार सहज लक्षात येतील. 'अ' हा उकार बऱ्याच अक्षरांचा उकार करण्यास उपयोगी पडतो. उदा. 'आ' यामुळे मोठी लिपीत 'अ' या उकाराला फार महत्त्व आहे.

ए कार

ऐ ऐ ऐ ऐ ऐ ऐ ऐ ऐ

ऐ कार

ऑ ऑ ऑ ऑ ऑ ऑ ऑ ऑ

ओ कार

औ औ औ औ औ औ औ औ

औ कार

अं अं अं अं अं अं अं अं

अनुस्वार

अः अः अः अः अः अः अः अः

विसर्ग

अ; अ; अ; अ; अ; अ; अ; अ;

बाराखंड्या

अ अ अ अ अ अ अ अ
 आ आ आ आ आ आ आ आ
 इ इ इ इ इ इ इ इ
 ई ई ई ई ई ई ई ई
 उ उ उ उ उ उ उ उ
 ऊ ऊ ऊ ऊ ऊ ऊ ऊ ऊ
 ए ए ए ए ए ए ए ए
 ऐ ऐ ऐ ऐ ऐ ऐ ऐ ऐ
 ओ ओ ओ ओ ओ ओ ओ ओ
 औ औ औ औ औ औ औ औ
 अं अं अं अं अं अं अं अं
 अः अः अः अः अः अः अः अः
 अ; अ; अ; अ; अ; अ; अ; अ;

वाचा लिहा आणि सराव करा.

જગા. જજ. જજજ. ઇકઇ. ઇજઇ. ઇજજ
જઘજ. જાજઘ. ઘાજઘ. ઈજઘ. નાઇઘ ઈઘ
જજા. જજક. રામત. ઈજ. ઈજ. જીજ. તમ
જીક. ઊજ. ઇજ. ઊ. ઊજઊ. ઊજઊક
અમગડ, ઇજ. ઈજ. જેક. ઇજે. પ્રતેગોતે.
ઈમ. ઈઇ. ઈમ. મેઘા. નોગરાઈ.
ધંત્ર. ઇંગા. ડંગદા. ઈંગા. સોગં. દેડ. ગોડ.
ટોમ્કડાક ઈતે. ટાંપા ડમ્કડાક મૂતે.
ગંગુલાઈ ઘજી મતે. ગોહા તોજઘા છેતે.
ગુસજી ઢાકેત મલાત. ઘોડા રામત મતો.

- * मोडी लिपी ही देवनागरी लिपीची शीघ्र लिपी आहे.
- * यादव काळात पूर्वी सर्व पत्रव्यवहार देवनागरी लिपीतच होत असे. परंतु देवनागरीत लिहिताना काना, वेलांटी, उकार, मात्रा वगैरेमुळे लेखनाचा वेग मंदावे, हे पाहून हेमाद्री पंतांनी मोडी लिपीचा वापर सुरू केला. त्यांना मोडी लिपीचे जनक म्हणतात.
- * पंचांग आणि कालगणनेसंबंधी अधिक माहिती मिळवू इच्छिणाऱ्या जिज्ञासुंनी १) श्री. ग. भा. मेहेंदळे यांच्या राजा शिवछत्रपती ग्रंथातील शिवकालीन कालगणना प्रकरण, २) धर्मशास्त्रीय निर्णय भागातील ६० संवत्सरांचे प्रकरण ३) मध्ययुगीन चरित्र कोशाचे परिशिष्ट १ ले, ४) श्री. श्री. ल. टिळक व सौ. सोनाली पेडणेकर यांचा पंचकाल रुपलिपी हे ग्रंथ मूळातून वाचावे.

३. चला शिकू या मोडी आपण

आजपर्यंत दोन पाठांत २० अक्षरे आत्मसात केली. आज आपण खरी दहा अक्षरांची माहिती घ्यावयाची आहे. आज आपण परस्परविरोधी किंवा थोड्याफार फरकाने बदलणारी अक्षरे पाहणार आहोत.

बालबोध : स य म फ झ प थ क ल च

मोडी **छ छ म म झ झ च च झ झ**

मोडी **छ** स हे अक्षर ७ या अंकासारखे आहे. तर **छ** हे अक्षर अगदी स **छ** च्या विरुद्ध आहे. **म** हे अक्षर म या बालबोध अक्षरासारखेच आहे. पण त्याचा काना मोडी लिपीतील **र** या कान्याप्रमाणे आहे. मोडीतील **म** हे अक्षर प्रथम बालबोध प काढून त्याला मोडी काना जोडून **म** असे तयार होते. **च** हे अक्षर गणपतीच्या गंधासारखे आहे. त्या अक्षराला रेषेखांली आतल्या बाजूला गाठ दिली की हे **च** मोडी अक्षर तयार होते. **झ** हे अक्षर साधारणतः **म** या अक्षरासारखे वाटते. पण **झ** ला डाव्या बाजूला थोडा **र** असा बाक दिला तर **झ** असे तयार होते. **च** म्हणजे आपला ४ चा अंक होय.

आकार **झ झ म म झ झ पा था झ झ**

या ठिकाणी आपल्याला वरचा **झ** आणि आकारातला **झ** हा दिसायला सारखा दिसेल पर **झ** च्या दोन्ही गाठी पोकळ किंवा भरीव चालतील पण **झ** ची दुसरी गाठ भरीवच पाहिजे, हे लक्षात ठेवा. मोडी हे अक्षर कधी कधी असेही काढतात.

इ कार **छ छ म म झ झ च च झ झ उ उ**

उ हे अक्षर मोडी लिपीतील **उ** प्रमाणे आहे पण **उ** शेवटपर्यंत न काढता **उ** असा काढून पुढे सोडून द्यावा.

उ कार **छ छ म म झ झ च च झ झ उ उ**

ए कार **छ छ म म झ झ च च झ झ उ उ**

चला शिकू या मोडी आपण

ऐ कार छ छ म म झ झ ञ ञ ण ण (र)
 ओ आर जे जे मे मे ने ने पो पो नो नो (के)
 औ आर म म मे मे न न पो पो नो नो (र)
 अनुस्वार छ छ म म झ झ ञ ञ ण ण (र)
 विसर्ग छः छः मः मः झः झः नः नः णः णः (र)

बाराखंड्या

छ छ छी छी छी छी छे छे छे छे छे छे छे छे छे छे छे छे छे
छ छ छी छी छी छी छे छे छे छे छे छे छे छे छे छे छे छे छे
म म मी मी मु मु मे मे मे मे म म म म
म म मी मी मु मु मे मे मे मे म म म म
झ झ झ झ झ झ झ झ झे झे झे झे झे झे झे झे
झ झ झ झ झ झ झ झ झे झे झे झे झे झे झे झे
न न नी नी नी नी नु नु ने ने ने ने ने ने ने ने
न न नी नी नी नी नु नु ने ने ने ने ने ने ने ने
न न नी नी नी नी नु नु ने ने ने ने ने ने ने ने
न न नी नी नी नी नु नु ने ने ने ने ने ने ने ने

वाचा, लिहा आणि सराव करा.

एम. पराज. वरंग. समर. समसमर. ७७.
 एमर. उग. उमर. पररर. ररर. ररररर.
 उरर. रररर. रररर. रररर. रररर.
 मरर. रररररर. रररर. उमरर. रररर.
 रररर. ररर. मेरर. ररर. ररर. रर.
 ररर. ररर. ररर. ररर. ररररर.
 रररर. ररर. ररर. ररर.
 ररर. ररर. ररर. ररर.

- * मोडी अक्षर लेखना बऱ्याच अशी साम्य असल्यामुळे मोडी क व ला हा भेद संदर्भानेच ओळखावा लागतो. नाहीतर बाजीरावाने ४०० लोक पाठविले या ऐवजी बाजीरावाने ४०० केक पाठविले, असेही होऊ शकते. (उदा. : (र) (र) क आणि ला)
- * मोडी लिपीत विरामचिन्हे, शब्द फोड किंवा शब्द तोड हे नियम नसल्यामुळे जेथपर्यंत ओळ आहे तेथपर्यंत लिहित जाण्याच्या पद्धतीमुळे रस्त्यात नाच तमाशे चालले आहेत, हे वाक्य रस्त्यात नाचत माशे चालले आहेत असे वाचले जाऊ शकते.
- * --- त्यावरून आपण राजघराच्या वस्त्राचावि चार करून उभयतांची रवानगी करावी.
- * मोडी वाचताना वाचकाला संदर्भाने व तारतम्याने वाचावे लागते.

પ પ પ પ પ પ પ પ પ પ પ પ :
 ઘ ઘ ઘ ઘ ઘ ઘ ઘ ઘ ઘ ઘ ઘ :
 દ દ દ દ દ દ દ દ દ દ દ દ :
 ક ક ક ક ક ક ક ક ક ક ક ક :
 છ છ છ છ છ છ છ છ છ છ છ છ :

વાચા, લિહા આણિ સરાવ કરાં.

પજજ, ઘઘજ, અજજજ, અક્કઘજ, ઘીજઘજ,
 અબ્બાઈ, થકજ, થેકઈ, જમજાપ, ઘજંઈ,
 જમજમુરિ, ઘઘજજઈ, ઘજજજઈ, કગજ
 ઘઘજાપ, ઈક્કજઈ, અંઘજજઈ, પીજજ,
 અંજજ, ઘીજુ, મૃડાજ, મૃણાજ, અજજ,
 અપજ, જનાજજ, અગજજ, અંઘજમઘ,
 ક્કેજજજ, થેંજંગાઘજ, જમજાજ,
 ઝેંઘીપુ, અજજજંદા, ગોદાપી, અંઘેજ,
 મેજીપી, મજ ઘપડે, મીમેજજ, મીમેજ,
 ઘીઘેપમજી, ઝીઝી જજઘુ, ઘી ઘઘે

५. मुळाक्षरे

आतापर्यंत आपण सोप्याकडून कठिणाकडे या प्रकारे गट पद्धतीने सर्व मुळाक्षरे कशी काढायची याचा अभ्यास केला, प्रत्येक अक्षराची बाराखडी अगदी नकळत आपण तयार केली. अक्षरातील सारखेपणा, भिन्नता व बारकावे यांचे निरीक्षण केले. आज आपण सर्व मुळाक्षरे क्रमाने लिहून सराव करणार आहोत.

मोडी मुळाक्षरे
सराव अथर्धनिर्णय ओ औ ए ऐ अं अः
एं ए०

कृष्णगघङ्ग उच्चृष्ट्रज उरुडदण
राधचचृष्ट्र चफचभूम एउपपष्ट
ष उचक क्षष्ट्र.

बालबोधप्रमाणे असलेल्या मोडी बाराखड्यांचा आपण प्रत्येक पाठाच्यावेळी अभ्यास करून सराव केला आहे. एकूण ३६ बाराखड्या आहेत. त्यांपैकी काही बाराखड्यांतील काही अक्षरे थोडी अवघड वाटतात. ती खाली दिली आहेत. त्यांचे निरीक्षण करून सराव करा.

कृ-कृष्ट्र	घ-घष्ट्र	उ-उष्ट्र	ज-जष्ट्र
म-मष्ट्र	व-वष्ट्र	उ-उष्ट्र	रा-राष्ट्र
च-चष्ट्र	छ-छष्ट्र	छ-छष्ट्र	ज-जष्ट्र
प-पष्ट्र	घ-घष्ट्र	म-मष्ट्र	म-मष्ट्र
उ-उष्ट्र	ज-जष्ट्र	उ-उष्ट्र	प-पष्ट्र
उ-उष्ट्र	छ-छष्ट्र	क्ष-क्षष्ट्र	क्ष-क्षष्ट्र

७. जोडाक्षरे

मोडी लिपीतील जोडाक्षरे बालबोध सारखीच असतात. काही ठिकाणी मोडी लिपीत अर्धे अक्षर काढता येत नाही. त्या ठिकाणी बालबोध अक्षरांचाच वापर केला जातो.

- अ + या = ज्या रामज्या, पमज्या, ठमज्या.
- ए + म = तम तमम, तमरे, तमण, तमग, तमडा.
- ए + ल = लल ललल, पुललम, मललम, मलल.
- ए + न = लल ललर, ललमरि, ललतरि, ललरि.
- उ + ए = र् एर एर, म् एर, शो एर, ल एर.
- उ + ण = र् णर णर, णर, णर, णर, णर.
- ए + उ = त्र त्र, मीत्र, डीत्र, पुत्र, छत्र.
- ए + उ = छु छु, छिं, छरे छु, छरे छु, छरे छु.
- उ + व = र् वर वर, मी वर, वर, वर, वर.
- ए + य = न्य अन्य, पन्य, धान्य, अन्य.
- ए + छ = द् छद छद, छद, छद, छद, छद.
- ए + छ = छ छद छद, छद, छद, छद.
- म् + छ = म्य म्य, मयाछ, म्य.
- ए + छ = ल् लल लल, लल, लल, लल.
- ए + छ = ल् लल, लल, लल, लल.
- ए + छ = ल् लल, लल, लल, लल.

उदाहरण:- अशा प्रकारच्या जोडाक्षरांचा प्रवाह मारा.

८. मोडी लिपी - लेखन, वाचन, सराव

आतापर्यंत आपण मोडी लिपीतील बाराखंड्या, त्या बाराखंड्यांमधील कठीण अक्षरे, काही जोडाक्षरे, २ काढण्याच्या पद्धती, ३ दोन पद्धतीने कसा काढतात याचा अभ्यास व सराव केला. आपण त्या आधारे मराठीतील सोपे शब्द मोडी लिपीत लिहू शकाल. त्याप्रमाणे आपणच आपली तयारी किती झाली आहे, याचे मूल्यमापन कराल.

अ कारान्त सोपे शब्द

बालबोध	मोडी	बालबोध	मोडी
कमल	कमल	वरण	वरण
मरण	मरण	कमळ	कमळ
गवत	गवत	चरक	चरक
जगन	जगन	शरण	शरण
छगन	छगन	मगन	मगन
तरण	तरण	गगन	गगन
बबन	बबन	सगन	सगन
अक्षय	अक्षय	तरट	तरट
शरद	शरद	अक्षर	अक्षर
फणस	फणस	चमक	चमक
हरण	हरण	सरस	सरस
भरत	भरत	बदक	बदक

आ कारान्त सोपे शब्द

बालबोध

मोडी

दादा

दादा

वारा

जरा

मावा

मम

मामा

मम

पारा

पारा

डावा

डादा

बाबा

छछ

घारा

घारा

गावा

गादा

रामा

राम

तारा

पारा

गारा

गारा

बालबोध

मोडी

पावा

पादा

काका

कका

नारा

मरा

रावा

रादा

नाना

मम

खारा

छरा

छावा

छादा

आबा

छछ

मारा

मरा

जावा

मम

गामा

गाम

सारा

जरा

काना मात्रा असलेले शब्द

बालबोध

मोडी

दामोदर

दामोदर

यजमान

यजमान

महादेव

महादेव

बालबोध

मोडी

नारायण

मनाथण

सोमवार

जेमदा

केरनाना

मेरमम

रातोरात	नातोनात	नामदेव	प्रमछेप
कारागीर	ल्लरागि	मोरोपत	मेरोपंत
कामदेव	ल्लमछेप	कारखाना	ल्लउधम
मनोहर	ममछउ	कोंडदेव	ल्लेडछेप
सोनचाफा	छेउउफा	चौकीदार	ऊँमगद
चोपदार	ऊँउदउ	मागोमाण	अगोअग
गोणपाट	गाणपाठ	केळकर	केळदउ
यशोधन	छद्योछर	खोलगत	छरगठ
दवाखाना	छदछम	राजाराम	नाअराम

वेलांटी असलेले शब्द

बालबोध	मोडी	बालबोध	मोडी
सरिता	छरिता	पिवळी	पीपळी
चिमणी	ऊँमछि	मानसी	अअछि
रिकामी	जिळमि	विठोबा	पिळेछ
माधवी	अछपी	शिवाजी	इगिदरि
लगोरी	छगोरी	कविता	अपीता
तानाजी	ताअरि	पिंजरा	पिंजरा
सविता	अपिता	मालती	अअरि
जिलेबी	अअछि	मंजिरी	मंजरी

शिमगा	हमिगा	शालिनी	हाउनी
छावणी	छापणी	रिकामा	जीलम
नलिनी	नउनी	राहुटी	नाहावी
लोखंडी	नेछंडी	विमला	पिमल

उकाराचे शब्द

बालबोध	मोडी	बालबोध	मोडी
हनुमान	घअमम	सुखदेव	खाघघेप
दुधभात	छअमम	सुरुवात	खासमम
खुळखुळा	जकजका	नुकसान	अममम
हुमायुन	ढअमम	रुणझुण	सममम
चुणीदार	झअमम	हुकुमत	ढअमम
कुरकुर	डअमम	सुरवार	खाडड
नुकसान	अममम	चुळबुळ	झकझक
फुशारकी	झझाडनी	हुबेहुब	ढघेढघ
टुरटुर	टुटुटु	फुरसत	झडड
टुमदार	टुमटु	डाराडूर	जनाडु
येरझरा	ऐरझरा	रुखवत	सधपप
तुरडाळ	डडडाळ	चणाडाळ	अडाडाळ

जोडाक्षरी शब्द

बालबोध	मोडी	बालबोध	मोडी
त्याने	रामाचे	कर्णेश्वर	कर्णेश्वर
कमजास्त	समभस्त	सरख्याने	पद्याचे
राजेश्वर	राजेश्वर	मातृभक्त	मृतभक्त
प्रमाणे	प्रमाणे	विश्वेश्वर	विश्वेश्वर
कृतज्ञ	हमदा	प्रकाश	दुल्लहा
व्याडेश्वर	व्याडेश्वर	कृतघ्न	हमदा
फर्मनि	परमार्थ	देशभक्त	देशभक्त
कृपण	हमदा	तपस्वी	तपस्वी
रामभक्त	रामभक्त	इंग्रजी	ईंग्रजी
रामेश्वर	रामेश्वर	विश्वनाथ	विश्वनाथ
मल्हारी	मल्हारी	मोरेश्वर	मोरेश्वर
जगन्नाथ	जगन्नाथ	तेजस्वी	तेजस्वी

* आज भारतात विशेषतः महाराष्ट्र, मध्यप्रदेश, कर्नाटक, गुजरात, चेन्नई, तंजावर (तमिळनाडू), केरळ आदि ठिकाणी मोडी लिपीतील कोट्यवधी कागद वाचकांची वाट पाहात आहेत. आपण आपल्या नवीन पिढीला जर मोडी लिपीचे प्रशिक्षण दिले नाही, तर भविष्यात नवीन पिढी आपला उद्धार करील किंवा जपानहून मोडी लिपी तज्ज्ञ आपणून आपल्याच संस्कृतीची आपल्याला माहिती करून घ्यावी लागेल.

चला शिकू या मोडी आपण....

९. लपेटीयुक्त लेखनपद्धती

मोडी लिपी बालबोध लिपीची शीघ्र लिपी म्हणून जन्माला आली. जलद लिहिता यावे हा मुख्य हेतू. एक एक अक्षर सुटे काढून आपण मोडी लिपी लिहिणार असू तर बालबोध आणि मोडी लिपीत फरक काय ? तसे न करता एका अक्षराला दुसरे अक्षर जोडून लिखाणाला वेग दिला जातो. अशा प्रकारे कागदाच्या एका टोकापासून दुसऱ्या टोकापर्यंत शब्द न तोडतां सलग लिहिले जाणे याला लपेटीयुक्त लिखाण असे म्हणतात. यामध्ये शिवकालीन, पेशवेकालीन आणि आंग्लकालीन असे लपेटीवरून तीन भाग पडतात. शिवकालीन हस्ताक्षरे अथवा मजकूर अधिक लपेटीदार व गुंतागुंतीचा असल्याने सराईत वाचकालाही वाचताना विचार करावा लागतो. ते लिखाण तारतम्याने वाचावे लागते. उलट पेशवाईतील हस्ताक्षर हे लपेटीयुक्त असून वाचनीय आहे. आंग्लकालीन हस्ताक्षर पेन व टाकाने लिहिलेले असल्यामुळे पुन्हा अधिक अवाचनीय होते.

लपेटीदार लिखाणामुळे अक्षर लिहिण्यास एवढे स्वातंत्र्य असते की प्रत्येक व्यक्तीनुसार लिपी बदलत जाते. गावांची नांवे, व्यक्तींची नांवे वाचन करताना तो कागद ज्या भौगोलिक विभागातील असेल हे माहित असेल तर तेवढे वाचन सुलभ होईल. उदा. कर्नाटकातील किंवा तमिळनाडू इकडील सनद असेल तर तिकडील गाव नांवे, व्यक्ती नांवे, त्यांचा व्यवसाय आपल्याला माहित नसेल तर अक्षराच्या सारखेपणामुळे वाचनात हमखास चुका होतात किंवा अर्थबोध होत नाही. उदा. हळेबीड, बनेवाडी, देवणगौडा ऐवजी अनुक्रमे दळेबीड, बानेवाडी, हेबनगौडा असेही होऊ शकेल. महसुलाच्या कागदाच्या बाबतीत बेहडा, चकनामा, मुचलका, खुर्द, बुद्रुक वगैरे शब्दांचे ज्ञान असेल तरच वाचन सुलभ होईल. तसेच मोडी लेखन करताना शब्द योग्य ठिकाणी न तोडल्यास विपरीत अर्थ निघतो. उदा. रस्त्यात नाच तमासे चालले होते हे वाक्य योग्य ठिकाणी शब्द न तोडल्यास रस्त्यात नाचत मासे चालले होते असे वाचले जाईल व आपले हसू होईल. बाजीराव चारशे लोक घेऊन लढाईवर गेले या ऐवजी बाजीराव चारशे केक घेऊन लढाईवर गेले असे हारयास्पद वाचन होईल. कारण

लो व के ही अक्षरे दिसायला सारखी आहेत. म्हणून मोडी लिपीतील मजकूर लावून लावून संदर्भ जोडून व तारतम्याने वाचावा लागतो. लपेटीत कसे लिहावे याची काही उदाहरणे पुढे दिली आहेत.

बालबोध	लपेटीत	बालबोध	लपेटीत
उपकार	उपकार	मालेश्वर	मालेश्वर
परोपकार	परोपकार	बसवेश्वर	बसवेश्वर
सरकारी	सरकारी	वेळणेश्वर	वेळणेश्वर
कर्मचारी	कर्मचारी	राजेश्वर	राजेश्वर
सरवणकर	सरवणकर	कुणकेश्वर	कुणकेश्वर
कमाविसदार	कमाविसदार	करमरकर	करमरकर
नभरकार	नभरकार	नोव्हेबर	नोव्हेबर
नारकर	नारकर	भुवनेश्वर	भुवनेश्वर
भरतकुमार	भरतकुमार	कारखानीस	कारखानीस
रामेश्वर	रामेश्वर	रत्नागिरी	रत्नागिरी

काही वाक्ये

देवनागरी

लपेटीत

- १) शिक्षणात राजकारण नसावे. शिक्षणादिनामधून राजकारण नसावे.
- २) जसे करावे तसे भरावे. जसे करावे तसे भरावे.
- ३) करमरकर काल सकाळी आले. करमरकर काल सकाळी आले.
- ४) भरताने रामाच्या पादुका नेल्या. भरताने रामाच्या पादुका नेल्या.
- ५) कमलाकर कचेरीत गेला. कमलाकर कचेरीत गेला.
- ६) राजाराम बरकर शाळेत गेले. राजाराम बरकर शाळेत गेले.

चला शिकू या मोडी आपण...

१०. शब्द संक्षेप व्यवस्था

मोडी लिपीत जलद लेखनासाठी जशी लपेटीदार पद्धत वापरली जाते त्याप्रमाणे वारंवार वापरात येणारे शब्द संक्षिप्त स्वरूपात लिहिण्याची पद्धत आहे. हे शब्द संक्षेप साधारणतः तीन गटांत विभागले गेले आहेत.

१) बालबोध प्रमाणेच अक्षरानंतर पूर्णविराम देऊन संक्षिप्त रूप करणे.

मोडी	बालबोध	स्पष्टीकरण	मोडी	बालबोध	स्पष्टीकरण
श्री	श्री.	श्रीयुत	चि	चि.	चिरंजीव
राजा	रा.रा.	राजमान्य राजश्री	ह.भ.प.	ह.भ.प.	हरि भक्त परायण
रा.ब.	रा. ब.	राव बहादुर	कृ.मा.प.	कृ.मा.प.	कृपया मागे पहावे

२) शब्दाच्या आरंभीच्या अक्षरापुढे दोन उभ्या रेखा काढणे.

मोडी	बालबोध	स्पष्टीकरण	मोडी	बालबोध	स्पष्टीकरण
गु	गु॥	गुजारत	रु	रु॥	रुपये
मु	मु॥	मुक्काम	स	स॥	साष्टांग
मि	मि॥	मिती	ति	ति॥	तीर्थरूप
बि	बि॥(१)	बितपशील	बि	बि॥	बिन
जि	जि॥	जिल्हा	यु	यु॥	युद्ध
क	क॥	कसबा, कर्यात	सौ	सौ॥	सौभाग्यवती
गो	गो॥	गोसावी	चा	चा॥	चाकर
ई	ई॥(२)	इस्तक बिल	वे	वे॥	वेदमूर्ती
पा	पा॥	पाठविले	पो	पो॥	पोष्य
बु	बु॥	बुद्धक	म	म॥	मजकूर
ह	ह॥	हस्ते	दि	दि॥	दिमतीस

प्रा॥	ना॥	नाईक	पै(२)	पैवस्त
प्री॥१	श्री॥१	भार्या/पुत्र	प्री॥२	सेवक
प्री॥३	श्री॥३	मित्र	प्री॥४	शत्रू
प्री॥५	श्री॥५	स्वामी	प्री॥६	गुरु

शब्दार्थ : १) तपशीलवार २) आरंभापासून ३) पत्र दाखल केल्याची तारीख

- ३) ऐतिहासिक कागद पत्रांतून बऱ्याचवेळा एकच शब्द संक्षेप अनेक अर्थ व्यक्त करतो. नवीन अभ्यासकाला ते विकल्प माहित असले पाहिजेत. अन्यथा वाचन अर्थहीन व अशक्य होईल. अशावेळी संदर्भाने आणि तारतम्याने त्याचे वाचन करावे.

मोडी बालबोध स्पष्टीकरण

पा॥	व॥	वघ, वजारद, बलद
प्रे॥	मो॥	मोकदम, मोर्तब, मोहोर
घा॥	ब॥	बाबत, बदल
खग॥	सु॥	सुद्धा, सुभे, सुमार, सुहूरसन
जा॥	स॥	सबब, सरकार, साष्टांग
छा॥	खा॥	खेरीज, खरेदी, खास, खासगत
ता॥	त॥	तर्फ, तपशील, तालुका, तारीख, तगाईत, तकसीम, तपे
जि॥	खु॥	खुर्दखत, खुर्द, खुर्दा, खुदायेवंत
नि॥	नि॥	निशाणी, निमित्त, निसबत
पि॥	वि॥	विज्ञापना, विदित, विनंती, विद्यमाने, विजारत, विद्यार्थी
मु॥	मु॥	मुदत, मुक्काम, मुताबिक, मुहंमद

चला शिकू या मोडी आपण.....

शब्दार्थ

तगाई	सरकारी मिळणारी मदत	तकसीम	विभाग, वाटणी, हिस्सा वर्ग
तपे	तर्फे, मार्फत	विघमाने	मार्फत, कडून, देखत
मोकदम	मुख्य अधिकारी	मोर्तब	मोर्तब, सूद असा शिक्का
मोहोर	आम्रवृक्षाची मजिरी, शिक्का	सुभे	प्रांत
सुमार	अजमास, अंदाज, मर्यादा	खुदायेवंत	मालक
निसबत	हवाला, मार्फत	मुताबिक	प्रमाणे
हवाले	ताब्यात देणे	परगणे	परगणा, देशाचा एक मोठा भाग
गुजारत	मध्यस्ती, साक्षी	गुदस्त	गत, मागचे, मागील
कसबा	महत्वाचे, परगण्याचे मुख्य ठिकाण, जुनी वस्ती		

४) शेवटी र असणाऱ्या शब्दांच्या आद्याक्षरापुढे दोन उभ्या रेषा काढून शेवटचे अक्षर काढले जाते. जसे -

मोडी	बालबोध	स्पष्टीकरण
मा॥	म॥र	मजकूर
रबि॥वल	रबि॥वल	रबि लौवल (रौवल)
क॥दार	क॥दार	कमाविसदार, प्रमुख
रबि॥खर	रबि॥खर	रबिलाखर (रखर)
हु॥र	हु॥र	हुशार
ज॥र	ज॥र	जमादिलावर
द॥र	द॥र	दस्तुर, (नियम, कर)
जौ॥वल	जौ॥वल	जमा दिलावल
मो॥र	मो॥र	मोहरम
इ॥दार	इ॥दार	इजारदार, इनामदार

शब्दार्थ :

कमाविसदार - मामलेदार, दस्तुर - नियम, कर, साक्ष देणार,

१. मोहरम, २. सफर, ३. रबिलाखर, ४. रबिलौवल, ५. जमादिलावल, ६. जमादिलाखर, ७. रजब, ८. साबान, ९. रमजान, १०. सवाल, ११. जिल्काद, १२. जिल्हेज ही मुस्लीम कालगणनेतील १२ महिन्यांची नावे आहेत.

११. पत्रलेखनातील मायने

ऐतिहासिक कागदपत्रांत पत्रलेखन हा एक महत्त्वाचा भाग आहे. पत्रलेखनात मायन्यांना फार महत्त्व आहे. त्यावखन पत्र पाठविणारा व पत्र स्वीकारणारा यांचे संबंध समजतात. मोडी लिपीतील पत्रांचे हे मायने डौलदार भाषाशैलीत आढळतात. मालकाने आपल्या हाताखालच्या व्यक्तीस कोणता मायना लिहावा, विद्वान व्यक्तीस काय लिहावे, आश्रिताने छत्रपतीस किंवा पेशव्यांना काय मायना लिहावा याचे संकेत ठरलेले असतात. मोडी लिपी वाचताना मायन्यांची अडचण पडून ये म्हणून खालील मायने सरावासाठी दिले आहेत. सदर मायने मोडी लिपीतच लिहिलेले आहेत. त्यामुळे आपल्याला वाचनाचा सराव वाढेल.

- स्वस्ति श्रीराष्ट्राभिषेक शर्मन्तु शास्त्रिणम संपत्ते नमस्तुत
छीरं चरमं मृगुतये स्वर्ग्ये उमन्नपंत श्रीराम शंभुसेनपति.
- महाराज राधामो वंदिप्रथा ता.नेमिपत्र मं रतेय ता.धो
मं.पुष्प यमा धर्मच जीव मम एवमं वेध्यात्तु संयन्
राजेभ्यः वदन्त मठ नरे यांषि उरु एवमं मं.
- धिंधिप स्तुमी उग्रमंदि राधामय राजेभ्यः मरे एपापी
गोळपि गंठी उग्रमंदि धर्मि मरु यमा जीव
जीव मम एवमं.
- स्वस्ति श्रीराष्ट्राभिषेक शर्मन्तु शास्त्रिणम संपत्ते स्वर्ग्ये
छीरं चरमं मृगुतये स्वर्ग्ये उमन्नपंत श्रीराम शंभुसेनपति.
राधामो वंदिप्रथा उगळ गोळपि मंठी वधेवत.
- महाराज उग्रमंदि राधामय राजेभ्यः धर्मि मरु यमा जीव
मम प्रथा वधेवत यमा जीव धर्मि मं.

१. स्वस्ति श्रीराज्यामीषेन इति नमः शुभं प्रमत्तं पश्ये
 २. स्वस्ति श्रीराज्यामीषेन इति नमः शुभं प्रमत्तं पश्ये
 ३. स्वस्ति श्रीराज्यामीषेन इति नमः शुभं प्रमत्तं पश्ये
 ४. स्वस्ति श्रीराज्यामीषेन इति नमः शुभं प्रमत्तं पश्ये
 ५. स्वस्ति श्रीराज्यामीषेन इति नमः शुभं प्रमत्तं पश्ये
 ६. स्वस्ति श्रीराज्यामीषेन इति नमः शुभं प्रमत्तं पश्ये
 ७. स्वस्ति श्रीराज्यामीषेन इति नमः शुभं प्रमत्तं पश्ये
 ८. स्वस्ति श्रीराज्यामीषेन इति नमः शुभं प्रमत्तं पश्ये
 ९. स्वस्ति श्रीराज्यामीषेन इति नमः शुभं प्रमत्तं पश्ये
 १०. स्वस्ति श्रीराज्यामीषेन इति नमः शुभं प्रमत्तं पश्ये

पत्राच्या रेषेप्रारंभी

पत्राच्या रेषेप्रारंभी दकार, छकार, इकार वा शून्य काढण्याचा प्रघात होता, त्याचा खुलासा -

एछ बरोबरीच्या जहागिरदार, सरदार इ. ना प्रारंभी द काढून रेषा काढीत आणि त्यावर लेखन सुरू करीत.

ई सामान्य सेवकास पत्र पाठवताना केवळ ई हे अक्षर आरंभी काढले जाई.

॥ई अष्टप्रधानातील तोलामोलाच्या पदाधिकार्यास पत्र पाठवताना ई अक्षरापूर्वी दोन उभ्या रेषा काढीत.

॥ई देशमुख, देश कुलकर्णी यांना पत्र लिहिताना भरीव टिब, दोन रेषा व ई हे अक्षर काढतात.

॥ई बड्या जहागिरदारांस, वतनदारास पत्र लिहिताना दोन टिबे, दोन उभ्या रेषा व ई कार काढतात.

छ केवळ छ हे अक्षर देशमुख, देशपांडे, यांना जाणाऱ्या पत्राच्या प्रारंभी लिहितात.

॥छ काही प्रसंगी विशेष स्नेहभाव व्यक्त करण्यासाठी दोन उभ्या रेषा छ अक्षरापूर्वी काढत.

शून्य देऊन रेषा काढल्याने ब्रह्म्याचा निर्देश केला जाई.

॥ दोन उभ्या रेषा हरिहराच्या प्रतीक समजत तर द, इ इत्यादी अक्षराने स्नेहभाव व्यक्त केला जात असे.

अप्रसिद्ध जुन्या कांगदपत्रांतून दडलेला आनंदाचा ठेवा आपल्याला हवा असेल तर मोडी लिपी समजायला हवी. म्हणून चला शिकू या मोडी आपण चा अभ्यास करा.

१२. हिन्दू कालगणना

कालमापन करणे म्हणजे काल मोजणे. ऐतिहासिक कागदपत्रांतून विविध प्रकारच्या कालगणना किंवा सनावळ्या असतात. त्याची थोडक्यात माहिती देण्याचा हा एक प्रयत्न आहे.

हिंदु कालगणना - मोडी लिपीतील बहुतेक कागदपत्रांतून इंग्रजी तारखेऐवजी हिंदु कालगणनेप्रमाणे तिथी, वार, महिना, शक यांचा अगर मुस्लीम कालगणनेचा उल्लेख असतो. त्यामुळे मोडी कागद वाचणाऱ्या प्रत्येकास ह्या दोन्ही कालगणनांची माहिती असणे उपयुक्त ठरते. खालील दोन मायन्यांवरून आपल्याला याची कल्पना येईल.

- १) खरेदी खत शके १८४१ सिद्धार्थी नाम संवत्सरे मिती पौष व ॥ ७ अंगारक वासरे ...
- २) स्वस्ती श्री राज्याभिषेक शक ४७, शार्वरी नाम संवत्सरे मिती भाद्रपद बहुल दसमी, भृगुवासरे ...

वरील दोन्ही मायन्यांत शक, संवत्सर, हिंदु महिना, पक्ष, मिती, वार यांचा उल्लेख आहे. म्हणून आपण क्रमशः त्यांची माहिती घेऊ.

शक

विक्रम संवत् - उज्जयिनीचा राजा विक्रमादित्य याने सुरू केलेला शक. विद्यमान शकाच्या संख्ये चैत्रापासून अश्विन अमावास्येपर्यंत १३४ आणि कार्तिक ते फाल्गुन अमावास्येपर्यंत १३५ मिळवले की विक्रम संवत्सराचे वर्ष समजते. या विक्रम संवत् मधून ५६।५७ वजा केले की इसवी सन समजतो. ह्या संवत्ताचा उल्लेख कागदपत्रात कमी आढळतो.

शालिवाहन शक - कलियुगाची ३१५९ वर्षे झाल्यावर हा शक सुरू झाला असे मानतात. शालिवाहन शकाचा नेमका इसवीसन समजण्यासाठी चैत्र शुक्ल प्रतिपदेला जी इंग्रजी वर्षाची तारीख असेल, त्या तारखेपासून वर्षाच्या ३१ डिसेंबर पर्यंत ७८ तर १ जानेवारी पासून फाल्गुन वद्य अमावास्येपर्यंत ७९ मिळविले म्हणजे इसवी सन समजतो.

शिवराज्याभिषेक शक - ज्येष्ठ शु. १३ शालिवाहन शक १५९६
 म्हणजे ६ जून १६७४ या दिवशी शिवाजी महाराजांचा राज्याभिषेक झाला.
 त्या दिवसापासून राज्याभिषेक शक १ या वर्षाचा प्रारंभ झाला. म्हणून
 या शकाची संख्या ही चालू शकाची संख्या असते. गतवर्षाची संख्या
 नसते. राज्याभिषेक शकाचे इसवी सनात रूपांतर करतांना ज्येष्ठ शु. १३
 ला जी इंग्रजी तारीख असेल त्या तारखेपासून ३१ डिसेंबर पर्यंत १६७३ व
 १ जानेवारी ते ज्येष्ठ शु. १२ ला जी तारीख असेल त्या तारखेपर्यंत
 १६७४ मिळवावे लागतात. व शिवशकाचे शालिवाहन शकात रूपांतर
 करण्यासाठी शिवशकात चैत्र शु॥१ ते ज्येष्ठ शु॥ १२ या काळाकरिता
 १५९६ व ज्येष्ठ शु॥ १३ ते फाल्गुन अमावास्या या काळाकरिता १५९५
 मिळवावेत.

सात वार

मराठी महिने व ऋतु यांची नांवे आपणांस माहित आहेत. या प्रत्येक
 महिन्याचे दोन भाग असतात. पहिला पंधरवडा आणि दुसरा पंधरवडा.
 प्रतिपदेपासून पौर्णिमेपर्यंतच्या पहिल्या पंधरवड्यास शुक्ल / शुद्ध किंवा
 सित पक्ष असे म्हणतात व पौर्णिमेनंतरच्या प्रतिपदेपासून
 अमावास्यापर्यंतच्या दुसऱ्या पंधरवड्याला कृष्ण / वद्य किंवा बहुल पक्ष
 असे म्हणतात. आज पंचांगात रूढ असलेल्या वारांना पूर्ण वेगळी नांवे
 मोडी कांगदपत्रांतून आढळतात ती खालीलप्रमाणे -

रविवार	भानुवासर, अर्क वासर, आदित्य वासर
सोमवार	अब्ज वासर, चंद्र वासर, इंदु वासर
मंगळवार	कुज वासर, अंगारक वासर, भौम वासर
बुधवार	विद वासर, सौम्य वासर
गुरुवार	उशनस वासर, बृहस्पती वासर
शुक्रवार	भृगु वासर
शनिवार	पंगु वासर, स्थिर वासर, मंद वासर

१३. संवत्सर

बृहस्पतीला म्हणजे गुरु या ग्रहाला एक रास ओलांडण्यास जो काळ लागतो तो काळ म्हणजे संवत्सर. हे साठ वर्षांचे चक्र असून प्रत्येक वर्षास एक नांव आहे, सम वसति ऋतुवा म्हणजे चांगले ऋतु (जसे चैत्र - वैशाख = वसंत, ज्येष्ठ - आषाढ = ग्रीष्म, श्रावण - भाद्रपद = वर्षा, अश्विन - कार्तिक = शरद, मार्गशीर्ष - पौष = हेमंत, माघ - फाल्गुन = शिशिर) ज्यात आहेत असे जे कालगणनेचे एक एक वर्ष त्यास संवत्सर म्हणतात (असे म्हणतात की संवत्सराची साठ नावे ही नारदाच्या साठ पुत्रांची नावे होत)

संवत्सरे साठ

संस्कृत -

प्रभवो विभवः शुक्लः प्रमोदो थ प्रजापतिः।
अङ्गिरा श्रीमुखो भावो युवा दाता तथैव च ॥१॥
ईश्वरा बहुधान्यश्च प्रमाथी विक्रमो वृषः
चित्रभानुः सुभानुश्च तारणाः पार्थिवो वृङ्गः ॥२॥
सर्वजित्सर्वधारी च विरोधी विकृतिः खरः
नन्दनो विजयश्चैव जयो मन्मथदुर्मुखौ ॥३॥
हेमलम्बी विलम्बी च विकारी शार्वरी प्लवः
शुभकृच्छोमनः क्रोधी विश्वावसुराभवौ ॥४॥
प्लवङ्ग कीलकः सौम्यः साधारण विरोधकृत
परिधावी प्रमादी च आनन्दो राक्षसो अनलः ॥५॥
पिङ्गलः कालायुक्तश्च सिद्धार्थी रौद्रदुर्मती
दुन्दुभी रुधिरोगारी रक्ताक्षी क्रौधनः क्षयः ॥६॥

ಶಿವಶಾಸ್ತ್ರ ಪುಸ್ತಕ ಶಿವಶಾಸ್ತ್ರ ಪುಸ್ತಕ ಶಿವಶಾಸ್ತ್ರ ಪುಸ್ತಕ ೦ ಕ್ರಾಂತಿ ಹೃ - ಹೃ

[illegible]

आक वरील अंकिकमान पहावा म्हणजे त्या संवत्सराचे नाव कळेल.
सदा १२ मार्च २००९ पासून म्हणजे वर्षाप्रतिपदपासून शालिवर्षाक १९३१ सुरू झाला. या संवत्सराचे नाव खालील गणिताचे काढावे.

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

साठा संवत्सर संपले की, पुढा हे चक्र पहिल्या नावापासून सुरू होले. त्यामुळे मागासल्या जमावर्षी जे संवत्सराचे नाव असले, तेच नाव

[illegible]

हिंदु कालगणनेबद्दल

ऐतिहासिक मोडी कागदपत्रांतून ज्या वेगवेगळ्या कालगणना आहेत त्यापैकी हिंदु कालगणना ही चांद्र व सौर अशी मिश्र आहे, तर मुसलमानी कालगणना चांद्र आहे. त्यातील फरक पाहताक्षणीच लक्षात येण्यासाठी पुढील तक्ता उपयुक्त होईल.

	सौर कालगणना	चांद्र कालगणना
दिवस रात्र याची गणती (पृ. ६ वी ची स्वतः भोवती एक फेरी पूर्ण होण्याचा काळ)	आदल्या दिवशीच्या सूर्योदयापासून दुसऱ्या दिवशीच्या सूर्योदयापर्यंत ८ प्रहर म्हणजे ६० घटिकांची एक तिथि.	आदल्या दिवशीच्या चंद्रोदयापासून दुसऱ्या दिवशीच्या चंद्रोदयापर्यंत (तिथि ऐवजी ते १ला चंद्र, २रा चंद्र असे म्हणतात. नवीन वारीख संध्याकाळी सुरू होते.)
वार	आदल्या दिवशीच्या सूर्योदयापासून वाराचा प्रारंभ होतो व दुसऱ्या दिवशीच्या सूर्योदयाला वार समाप्त होतो.	आदल्या दिवशीच्या चंद्रोदयापासून वाराचा प्रारंभ होतो व दुसऱ्या दिवशीच्या चंद्रोदयाला समाप्त होतो.
वर्ष	पृथ्वीला सूर्यभोवती एक प्रदक्षिणा घालण्यास लागणारा काळ (३६५ दिवस, ६ तास, ९ मिनिटे, १०.३५ सेकंद)	बारा चांद्रमासांचा काळ (सुमारे ३५४ दिवस)

तिथी संबंधी अधिक खुलासा

चंद्राच्या पृथ्वीभोवती फिरण्याच्या मागचि बारा अंशाचा एक असे तीस भाग कल्पिते आहेत. त्यापैकी एक भाग ओलांडण्यास लागणारा वेळ म्हणजे एक तिथी. प्रत्येक भागाला ओलांडण्यास लागणारा काळ ६० घटिकांचाच असतो असे नाही तर तो किमान ५४ व कमाल ६५ घटिकांचा असतो. यामुळे रोज ठराविक वेळेस तिथी चालू होत नाही. सूर्योदयाच्या वेळी जी तिथि असेल ती त्या दिवसाची तिथि मानली जाते. जेव्हा सूर्योदयाला जी तिथि असते ती तिथी, दुसऱ्या दिवसाच्या सूर्योदयानंतर शोड्या वेळाने संपते. अशावेळी त्या तिथीची वृद्धी झाली असे म्हणतात. या उलट सूर्योदयाला असलेली तिथी काही वेळाने संपते त्यानंतरची तिथी पुढील सूर्योदयापूर्वीच संपते व त्यापुढील तिथी चालू होते म्हणजे मधली तिथि कोणत्याच सूर्योदयाला नसते, अशावेळी त्या तिथीचा क्षय झाला असे म्हणतात.

१४. मुसलमानी कालगणना

१. हिजरी

२. फसली

३. शुहूर

४. इलाही

५. जुलूस

मुसलमानी कालगणना वरील पाच प्रकारच्या आहेत. त्यांची माहिती खालीलप्रमाणे -

१. हिजरी -

ह्या सनाचा प्रारंभ इस्लाम धर्मसंस्थापक मुहम्मद याने मक्केहून मदीनेला पलायन केले तेव्हापासून म्हणजे १६/२० जुलै ६२२ पासून धरतात. हिजरी कालगणनेतील महिने व वर्षही चांद्र आहेत. त्यामुळे हिजरी सन इसवी सनाच्या तुलनेने दरवर्षी १० ते १२ दिवस पुढे सरकत जातो. त्यामुळे हिजरी सन व इसवी सनातील अंतर कमी होत चालले आहे. एक वर्ष असे येईल की हिजरी सनाचा आकडा हा त्याच्याशी जुळणाऱ्या इसवी सनाच्या आकड्यापेक्षा नेहमीच मोठा होत जाईल. हिजरी सन १ च्या आरंभी म्हणजे सन ६२२ साली हा फरक ६२१ वर्षांचा होता तो ह्या वर्षी म्हणजे २००९ साली ५७७ एवढाच आहे. कारण ह्या वर्षी हिजरी सन १४३२ आहे. सबब हिजरी सनावरून इसवी सन काढताना विचारपूर्वक काढावा. त्यासाठी विविध जंत्र्या उपलब्ध आहेत त्या पहाव्यात. हिजरी कालगणनेतील महिन्यांच्या तारखा लिहिताना तारखेच्या पूर्वी छ असे अक्षर लिहिलेले आढळते. तेथे छ अक्षर चंद्र या शब्दाचे संक्षेप म्हणून असते. या कालगणनेतील महिन्यांची नावे व कसात त्या महिन्यांच्या दिवसांची संख्या दिली आहे ती खालीलप्रमाणे -

१) मुहर्रम (३०) २) सफर (२९) ३) रबी अ उल अव्वल (३०) ४) रबी अ उल आखर / रबी अ उस्मानी (२९) ५) जमादा अल - उला / जमादा अल अव्वल (३०) ६) जमादा अल उखरा (२९) ७) रजब (३०) ८) शाबान (२९) ९) रमजान (३०) १०) शव्वाल (२९) ११) जी अल कादा / जू अल कादा (३०) १२) जी अल हिज्जा / जू अल हिज्जा (२९/३०)

जुन्या कागद पत्रातून आलेली अपभ्रष्ट रूपे पुढीलप्रमाणे -

रबी अ उल अव्वल = रबिलावल, रबी अ उल आखर = रबिलाखर,
जमादा अल अव्वल = जमादिलावल, जमादा अल आखर = जमादिलावर,
जी अल कादा = जिल्काद, जी अल हिज्जा = जिल्हेश

२) फसली -

फसल म्हणजे पीक तयार होण्याचा हंगाम. हिजरी कालगणना ऋतुमानावर आधारित नसल्यामुळे महसुलाच्या आकारणी व वसुलीकरिता ही कालगणना सुरू करण्यात आली असावी. कालगणनेचा प्रारंभ सूर्याच्या मृगनक्षत्रातील प्रवेशापासून होतो. फसली सनाच्या संख्येत ५९० निळविल्यावर जी संख्या येते त्या संख्येच्या इसवी सनातील २४ मेला ते फसली वर्ष सुरू झालेले असते व त्यापुढील इसवी सनाच्या २३ मे ला वर्ष संपलेले असते. उदा. फसली सन १०८९ -- + ५९० = १६७९ म्हणजे फसली सन १०८९ हे वर्ष २४ मे १६७९ रोजी सुरू झाले व २३ मे १६८० रोजी संपले. फसली सनाचे उत्तरी फसली व दक्षिणी फसली असे दोन प्रकार असून उत्तर फसलीत ५९२ / ५९३ आणि दक्षिणी फसलीत ५९० / ५९१ मिळविले असता इसवी सन समजतो फसली वर्ष सौर म्हणजे ३६५ / ३६६ दिवसांचे असते. परंतु त्यातील महिने चांद्र असतात (चंद्राला पृथ्वीभोवती एक प्रदक्षिणा करण्यास लागणारा काळ म्हणजे चांद्रमास व अशा बारा महिन्यांचे वर्ष म्हणजे चांद्रवर्ष) हा सन अकबराने सुरू केला असावा असे सामान्यतः समजले गेले आहे. मुघली बादशहांच्या महसुली कांगद पत्रांत या कालगणनेचा उपयोग केला जाई.

३) शुहूर (सुहूर). ऊर्फ अरबी -

हा सन कोणी व केव्हा सुरू केला याची नेमकी माहिती उपलब्ध नाही. तथापि उत्तरेकडील फसली वर्षाच्या तत्त्वावर दक्षिणेत मुघलांनी सुरू केला असावा. महसुलाची आकारणी व वसुलीकरिता शुहूर कालगणना सुरू करण्यात आली असावी. (हे त्यामागील तत्त्व होय.) या कालगणनेतील वर्ष सौर आहे म्हणजे वर्षाचा प्रारंभ सूर्याच्या मृगनक्षत्रातील प्रवेशापासून होतो आणि वर्षाचा शेवट त्यानंतर ३६५ किंवा ३६६ दिवसांनी होतो. ह्या कालगणनेतील महिने हिजरी कालगणनेत जे आहेत तेच म्हणजे चांद्र आहेत. त्यामुळे शुहूर वर्षातील तारखांच्या दृष्टीने शुहूर वर्षाचा आरंभ

दरवर्षी १० ते १२ दिवसांनी पुढे सरकत राहतो. परंतु इसवी वर्षातील तारखांच्या दृष्टीने शुहूर वर्षाचा आरंभ ठराविक तारखेलाच होतो. शुहूर सनाच्या संख्ये ६०० मिळविल्यावर जी संख्या येते, त्या संख्येच्या इसवी वर्षातील २३ मे ला शुहूर वर्ष संपलेले असते आणि त्याच्या आधीच्या इसवी वर्षातील २४ मे ला सुरू झालेले असते. उदा. शुहूर सन १०३० हे वर्ष २४ मे १६२९ रोजी सुरू झाले आणि २३ मे १६३० रोजी संपले. जुन्या कागदपत्रांमध्ये शुहूर सन कधीही आकड्यात लिहिलेला नसतो. अक्षरी लिहिलेला असतो आणि त्यासाठी अरबी भाषेतील संख्यावाचक शब्द वापरलेले असतात. त्यामुळे या सनाला अरबी सन म्हणण्याची प्रथा पडली असावी. संख्या वाचक शब्द खालीलप्रमाणे -

१ : इहिदे, २ : इसन्ने, ३ : सलास, ४ : आरबा (अर्बा), ५ : खमस, ६ : सीत, ७ : सबा, ८ : समान, ९ : तीसा, १० : अशर, २० : अशरीन, ३० : सलासीन, ४० : आर्बैन, ५० : खमसैन, ६० : सीतैन, ७० : सबैन, ८० : समानीन, ९० : तीसैन, १०० : मया, २०० : मयातैन, ३०० : सलासमया, ४०० : अर्बामया, ५०० : खमसमया, ६०० : सीतमया, ७०० : सीममया, ८०० : समानमया, ९०० : तीसामया, १००० : अलफ

शुहूर समानची अक्षरात लिहितांना प्रथम एक स्थानचा आकडा, नंतर दश स्थानाचा आकडा, अशा प्रकारे लिहितात.

उदा. : $५ + ४० + २०० + १००० = १२४५$.

काही कागदपत्रांत शुहूर सन हजार किंवा सु). सन अस लिहून पुढे आकड्यात संख्या दिलेली असते पण तो आकडा फसली सनाचा असतो.

४) इलाही -

हिजरी काल गणनेस इस्लाम धर्म कल्पनेत फार महत्त्व असले तरी ती कालगणना चंद्रानुसार असल्याने व्यवहारात बऱ्याच वेळा अडचणी निर्माण होतात. त्या टाळण्यासाठी अकबर बादशहाने आपल्या २९व्या राज्या प्राप्तीच्या म्हणजे १५५६ मध्ये तारीख इ इलाही किंवा इलाही कालगणना सुरू केली. या सनाचा प्रारंभ अकबराच्या राज्यप्राप्तीपासून म्हणजे १५५६ मानला गेला. ह्या कालगणनेचे इसवी सनात रूपांतर

करताना त्यात १५५६ वर्षे मिळवावी लागतात. (इलाही वर्ष १०५ म्हणजे इ. स. १६३१) या कालगणनेतील वर्ष सौर आहे.

इलाही कालगणनेतील महिन्यांची नावे -

१) फर्वदीन (३१), २) अर्दी बिहिश्त / उर्दी बिहिश्त (३१), ३) खुर दाद / खुर्दाद (३२), ४) तीर (३१), ५) अमुर्दाद किंवा मुर्दाद (३१), ६) शहरीर / शहरीवर / शहरीयूर (३१), ७) मिहर (३०), ८) आबान (३०), ९) आंजर (२९), १०) दय किंवा दै (२९), ११) बहेमन (३०), १२) इस्फेन्दार्मज / इस्फेन्दामुर्ज / इस्फेन्दार (३०)

५) जुलूस -

जुलूस या अरबी शब्दाचा अर्थ बैठक असा आहे. बादशहा हा गादीवर बसला म्हणजे बादशहाचे राज्यरोहण झाले अशा अर्थाने हा शब्द कालगणनेच्या संदर्भात वापरला जाई. जुलूस म्हणजे राज्यरोहण वर्ष. मुघल बादशहा १) अकबर, २) जहांगीर, ३) शाहजहान, ४) औरंगजेब यांनी राज्यरोहण वर्ष म्हणजे जुलूस वर्षे सुरू केली. परंतु राज्यारोहण तारीख वेगळी व बादशहाच्या हुकुमावरून जुलूस सनाचा आरंभ वेगळ्या तारखेपासून धरण्यात आला आहे. या सनाचे महिने व तारखा हिजरी कालगणनेनुसार आहेत. अर्थात ते जुलूस सन चांद्र आहेत.

बादशहाचे नांव	राज्य रोहणाची इंग्रजी तारीख	फर्मान काढून जुलूस सनाची जाहीर केलेली तारीख	कारकीर्द वर्ष
अकबर	१५५६	११ मार्च १५५६	५० वर्षे
जहांगीर	२४ ऑक्टो. १६०५	११ मार्च १६०६	१० वर्षे
शाहजहान	४ फेब्रु. १६२८	२८ जाने. १६२८	१५ वर्षे
औरंगजेब	६ सप्टें. १६५७	२४ मे १६५८	२५ वर्षे
	५ जून १६५९ (दोनदा)		

मुस्लिम आणि पारशी कालगणना कशा केल्या जातात?

पारशी कालगणनेप्रमाणे वर्ष हे ३६० दिवसांचे असते. वर्षाचे १२ महिने आणि प्रत्येक महिन्याचे दिवस ३० अशी विभागणी असते. सौरवर्षाशी मेण राहावा म्हणून ३६० दिवसांचे वर्ष पूर्ण झाल्यावर गाथा म्हणून ५ दिवस जास्त घेतात व नंतर वर्षारंभ करतात.

तरीसुद्धा याचा सौरवर्षाशी मेळ बसत नाही.

मुस्लिम वर्ष हे हिजरी वर्ष या नांवाने ओळखले जाते. हे वर्ष चांद्रवर्ष असून १२ चांद्र महिन्यांचे एक वर्ष होते. चांद्र महिन्याचा सरासरी कालावधी साडेअकोणतीस दिवसांचा असल्यामुळे चांद्रवर्ष ३५४ दिवसांचे होते. यात सोयीसाठी एका असे सहा महिने २९ दिवसांचे व सहा महिने ३० दिवसांचे घेतात. पहिला महिना मोहरम ३० दिवसांचा असतो. ऋतुवर्षाशी किंवा सौरवर्षाशी मेळ घालण्यासाठी एक चांद्रमहिना (अधिक) घेण्याची सोय नसल्यामुळे ऋतु, महिन्यांच्या दृष्टीने मागे सरकतात. ईद, मोहरम, इ. सण दरवर्षी ११ दिवसांनी मागे येतात. त्यामुळे साधारणतः तीन वर्षांनी सण ऋतुच्या दृष्टीने एक महिना आधी येतो. साधारणतः ३३ वर्षांनी मागे जाणारा सण पुन्हा त्याच ऋतुत येतो. उदा. इ.स. १९६३ साली २५ मे रोजी मोहरम चा सण होता. इ. स. १९७३ साली ती तारीख २२ नोव्हेंबर इतकी आधी आली. इ. स. १९९६ साली मोहरमची तारीख १९ मे अशी गाठ पडली. मुस्लिम वर्ष हे चंद्राच्या कलांशी निगडित असल्यामुळे पूर्ण दिवसांची वर्षे आणि कलांचे आवर्तन चक्र यांच्यात ३० वर्षांत ११ दिवस कमी होतात म्हणून ३० वर्षांच्या चक्रातील विशिष्ट वर्षे ३५५ दिवसांची घेतात. या जादा दिवसाला कबिशाह म्हणतात व तो शेवटच्या जिल्हेज महिन्यात धरतात.

ज्युलियन आणि ग्रेगोरियन दिनदर्शिका या काय आहेत?

दिवस, रात्र आणि ऋतु या महत्त्वाच्या गोष्टी सूर्यामुळे नियंत्रित होतात. सूर्याचे वर्ष म्हणजे पृथ्वीची सूर्याभोवतालची प्रदक्षिणा आणि ऋतुचे आवर्तनचक्र एकच असून, ते साधारण ३६५ दिवस ६ तासांचे आहे. असे गृहित धरून ज्युलियन सीझर ने इ. स. पूर्व ४५ मध्ये सौर कॅलेंडर मध्ये सुधारणा केली. यानुसार प्रत्येक वर्ष ३६५ दिवसांचे घ्यावे आणि दर चार वर्षांनी येणारे चौथे वर्ष ३६६ दिवसांचे घ्यावे, असा नियम केला. ज्या वर्ष संख्येला चार वर्षांनी भाग जाईल तेच प्रवर्धित वर्ष (लीप) घ्यावे असे ठरले. या पद्धतीच्या कॅलेंडरला ज्युलियन कॅलेंडर असे म्हटले जाऊ लागले.

प्रत्यक्षात ऋतुचे आवर्तनचक्र म्हणजे वर्ष हे ३६५ दिवस ६ तास ११ मिनिटांनी कमी आहे. हा फरक अत्यंत कमी असल्यामुळे कॅलेंडर आणि ऋतु यांच्यातील तफावत लवकर लक्षात आली नाही. १६व्या शतकाच्या अखेरीस हा फरक लक्षणीय झाला. २२ जून रोजी होणारे दक्षिणायन चक्र १२ जून रोजी येऊ लागले. अशा तऱ्हेने कॅलेंडरची तारीख व ऋतु यांची फारकत झाली. कॅलेंडरची तारीख आणि ऋतु यांचा मेळ राहावा म्हणून पोप ग्रेगरीने कॅलेंडरमध्ये पुन्हा सुधारणा सुचविली. शतकी वर्ष उदा. १५००, १६०० इत्यादी वर्षे ४ ने भाग जाण्याच्या नियमाप्रमाणे लीप वर्षे असतातच, परंतु नव्या

चला शिकू या मोडी आपण....

सुधारणेनुसार ज्या शतकी वर्षाला ४०० ने भाग जाईल तेच शतकी वर्ष लीप वर्ष मानले गेले त्यामुळे ४०० वर्षांच्या काळात जे तीन दिवस जास्त होतात ते काढून टाकण्याची सोय झाली. ही सुधारणा १५८२ साली झाली. तेव्हापासून इंग्रजी कॅलेंडरला ग्रेगोरियन कॅलेंडर या नांवाने ओळखू लागले.

कागद कोणत्या काळातला आहे? हे कसे ओळखाल ?

एखादा ऐतिहासिक कागद आपल्यापुढे आला, तर तो ढोबळ मानाने शिवकालीन आहे, पेशवेकालीन आहे की आंग्लकालीन आहे, हे समजण्याची पद्धत अशी -

शिवकालीन - पत्राच्या तारखेस प्रथम अलिफ (१०००) हा शब्द येतो. नंतर बाकीचे संख्यावाचन शब्द येतात.

उदा.

तीसा (९) + तीसैन (९०) + अलिफ (१०००) + ६०० = इ. स. १६९९

खमस (५) + अर्बेन (४०) + अलिफ (१०००) + ६०० = इ. स. १६४९

इसन्ने (२) + सलासैन (३०) + अलिफ (१०००) + ६०० = इ. स. १६३२

पेशवेकालीन - पत्राच्या तारखेस

अशर (१०) + मया (१००) + अलिफ (१०००) + ६०० = इ. स. १७१०

इसन्ने (२) + अशर (१०) + मया (१००) + अलिफ (१०००) + ६०० = इ. स. १७१२

सीत (६) + अशर (१०) + मया (१००) + अलिफ (१०००) + ६०० = इ. स. १७१६

तीसा (९) + अशर (१०) + मया (१००) + अलिफ (१०००) + ६०० = इ. स. १७१९

पेशवे अखेरचा किंवा आंग्लकालीन कागद असेल तर मयातैन (२००) व अलिफ (१०००) असे शब्द येतात.

तीसा (९) + अशर (१०) + मयातैन (२००) + अलिफ (१०००) + ६०० = इ. स. १८१९

इहिदे (१) + अर्बेन (४०) + मयातैन (२००) + अलिफ (१०००) + ६०० = इ. स. १८४१

खमस (५) + अशरीन (२०) + मयातैन (२००) + अलिफ (१०००) + ६०० = इ. स. १८२५

१६. रेघी हिशेबाची समजूत

ऐतिहासिक कागदपत्रांतून मोठ्या प्रमाणात आर्थिक व्यवहारासंबंधी हिशेबी कागद आढळतात. जमीन महसुलाचे कागद, खंडणी किंवा व्याज आकारणी, धान्य, जमीन, खरेदी करताना पूर्वी ते बहुतांशी रेघी पद्धतीत लिहिलेले आढळतात. रकमा लिहिताना रुपये आणि पैसे, असे लिहित. धान्य तेल तूप - खंडी, मण, शेर त्याचप्रमाणे सोने चांदी तोळे, मासे, गुंजा तर जमिनीसाठी बिघा, पांड, चावर या परिमाणांत आढळते. त्या कागदांचे वाचन करताना खालील ढोबळ पद्धत माहित असावी.

३ पै = १ पैसा, ४ पैसे = १ आणा, १६ आणे = १ रुपया.

रुपयाचे आणि १६, रुपयाचे पैसे (१६ ४) = ६४.

रुपयांच्या पै (६४ ३) = १९२.

रेघी मांडणीत करताना ती खालीलप्रमाणे करतात. (६ अशी अळी म्हणजे रिक्त किंवा रिकामे स्थान समजावे.)

१ पैसा = I. ४ पैसे = आणा. चार आणे (पावली)

२ पैसे = II. ८ पैसे = आणे आठ आणे (अधेली)

३ पैसे = III. १२ पैसे = आणे बारा आणे (पाऊण रुपया)

मांडणी कशी करावी - मांडणी डावीकडून उजवी कडे नेहमीच्या पद्धतीने करतात. प्रथम रुपया नंतर चार / आठ / बारा आणे नंतर १ ते ३ आणे नंतर १ ते ३ पैसे

उदा.

२ रुपये ४ आणे = २ I. रु. तीन रुपये पाच-सहा-सात आणे

३ I- रु. ३ I- रु. ३ I- रु.

४ रुपये ८ आणे = ४ II. रु. चार रुपये नऊ, दहा, अकरा आणे

४ II- रु. ४ II- रु. ४ II- रु.

५ रुपये १२ आणे = ५ III. रु. पाच रु. तेरा, चौदा, पंधरा आणे

५ III- रु. ५ III- रु. ५ III- रु.

आता रुपये, आणे व पैसे आल्यास ती मांडणी खालीलप्रमाणे करावी.
उदा. ७ रु. साडेपाच आणे = ७।-॥.

७ रु. पावणेसहाआणे = ७।-॥., ७ रु. सव्वापाच आणे = ७।-। रु.

६ रु. साडेतेरा आणे = ६।।-॥., ६ रु. सव्वा आठ आणे = ६।।। रु.

सरावासाठी रेघी रकमा व त्यांचे वाचन दिले आहे.

वाचन	रक्कम रेघी	रु.	आणे	पैसे	किंवा	पै
१) सव्वा नऊ	९।.	९	४	—	..	—
२) बत्तीस रु. सव्वातेरा आणे	३२।।-।.	३२	१३	१	..	३
३) चार रु. सव्वाचार आणे	४।।.	४	४	१	..	३
४) सव्वादोन आणे	—।.	—	२	१	..	३
५) पंचवीस रु. पावणेआठ आणे	२५।-॥.	२५	७	३	..	९
६) नऊ रु. सव्वाचौदा आणे	९।।-।.	९	१४	१	..	३

धान्य, पीठ, मीठ, गूळ वगैरे वस्तू .।. पाव, .।।. अर्धा, .।।।. पाऊण,
१ एक, १।. सव्वा, १।।. दीड, १।।।. पावणेदोन, २ दोन, २।. सव्वादोन,
२।।. अडीच, २।।।. पावणे तीन, ३ तीन, ३।. सव्वा तीन, ३।।. साडे तीन,
३।।।. पावणेचार, ४ चार अशा वजनात लिहितात.

खंडी - मण - पायली - शेर

४ शेर = १ पायली, १६ पायली = १ मण व २० मण = १ खंडी

वजन (खंडी)	खंडी	मण	पायली	शेर
१२।।। खंडी	१२	१०	४	—
१ २ ३	१	२	३	—
१०।। ३ ५	१०	१०	३	५
५ १२ ३ २	५	१२	३	२
२। ४ ६	२	५	४	६
२ ३ २।	२	३	२	१

रेधी मांडणी ऐवजी पुढील काळात पैशांची अशी मांडणी करत.

रक्कम	स्पष्टीकरण			जमीन मांडणी		
	रु.	आणे	पै.	जमीन बिघे	बिघे	पाड
१) ३ ४ ८	३	४	८	७॥ १॥	७॥	१॥
२) ६ १ ९	६	१	९	म्हणजे साडेसात बिघे व दीड पाड		
३) १८ ३ ९	१८	३	९	४ बिघे	४	—
४) २ १	२		१	५ २॥	५	२॥

जमीन मोजणीबाबत नमुना कोष्टक

एक तसू = करांगुली ते तर्जनी एवढे अंतर एक पाड = २० काठ्या
 एक गज = २० किंवा २४ तसू एक चावर = १० बिघे वा २४ रुके
 एक काठी = ५ हात ५ मुठी अंतर एक चावर = ७२ टके
 एक बिघा = ४०० चौ. काठ्या एक सजगणी = ६ रुके
 एक शिवशाही बिघा = ३९२६ २/३ यार्ड्स

कागदपत्रांतील सर्वसाधारण नोंदी -

जुन्या मोडी कागदपत्रांत प्रामुख्याने खालील नोंदी आढळतात.
 त्याची माहिती असणे जरूरीचे आहे.

तुकडी = जिल्हा, पोट तुकडी = तालुका, मौजे = गांव

ठिकाणाचे नांव - गावठाण, सर्व्हे नंबर -- २२, पोट नंबर - १०,

फाळणी नंबर - ५, हिस्सा नंबर - २, जमीन - ५ २० एकर गुंठे

आकार ५ - ॥, पाच रुपयेअडीच आणे, अशा प्रकारे नोंदी असतात.

जमीन एकर व गुंठे मध्ये तर आकार रुपये, पैशामध्ये असतो.

१६. मोडी लिपी सुलभतेने शिकण्यासाठी ...

- १) बालबोधप्रमाणे असणारी अक्षरे - ग, घ, भ, ष, त **गघभषत**
- २) थोडा फरक असलेली अक्षरे - ण, श, ङ, छ, ळ **णशङछळ**
- ३) मोडी **छ**(ह) अक्षरावरून मोडी ई **ई** अशी तयार होते.
- ४) मोडी **व** (व) वरून होणारी अक्षरे
व, ब, आ, ओ, औ - **व, ब, आ, ओ, औ**
- ५) बालबोध अर्ध्या **उ** वरून होणारी अक्षरे
अ, ऐ, औ, अं, अः - **अ, ऐ, औ, अं, अः**
- ६) मोडी **द** (द) च्या मदतीने होणारी अक्षरे - द, ध, ख **द, ध, ख**
- ७) मोडे **उ** (र) वरून होणारी अक्षरे - र, ट, ठ - **उ, ट, ठ**
- ८) मोडी **ज** (ज) वरून मोडी **न** (न) असा काढतात. (गाठ भरीव न ची)
- ९) मोडी **स** (स) च्या अगदी उलट मोडी **य** (य) आहे.
- १०) मोडी **म** (म) काढल्यावर मोडी **फ** (फ) असा काढतात.
- ११) मोडी **ड** (ड) अक्षरावरून होणारी अक्षरे - ड, ङ, ढ, झ **ड, ङ, ढ, झ**
- १२) मोडी **प** (प) वरून मोडी **थ** (थ) असा काढतात.
- १३) मोडी **क** (क) आणि **ल** (ला) यात फसविणारे साम्य आहे.
(आपण 'क्षे' लोक ऐवजी 'क्षे' केक असे वाचाल)
- १४) मोडी **तु** (तु) या अक्षराला मोडी लिपीत अनन्य साधारण महत्त्व आहे. या वरून तु, खू, हू, दू व ली ही अक्षरे **तु, खू, हू, दू, ली** अशी तयार होतात.
- १५) मोडी अर्ध्या **द** (द) च्या पोटात मोडी **न** (न) किंवा **म** मोडी (म) जोडल्यास मोडी **द** (द) व मोडी **म** (म) ही अक्षरे होतात.

मोडी लिपीतील (तू) चा आधार घेऊन होणारे उकार

तु, तु = **तु**, तु = **तु**, तु = **तु**, तु = **तु**
तु, तु = **तु**, तु = **तु**, तु = **तु**, तु = **तु**
तु, तु = **तु**, तु = **तु**, तु = **तु**, तु = **तु**

मोडी लिपीतील बालबोध प्रमाणे असणारे उकार.

उ. घ. ङ. छ. उ. कु डु दु णु पु भु मु धु षु कु.

मोडी लिपीतील स्वतंत्र उकार असलेली अक्षरे

कु = क्क उ = ऊ उ = उ फ = फ्फ र = र स = स

बाराखड्यांसंबंधी -

मोडी लिपीचा सराव करावयाचा असेल तर बाराखड्यांचा सराव जास्त करावा, म्हणजे लिहिण्याचा सराव होऊन अक्षर ओळख चांगली होईल. साधारणतः खालील अक्षरांच्या बाराखड्यांचा जास्त सराव करावा.

क, ख, च, ज, झ, ट, ठ, त, थ, द, ध, न, फ, ब, भ, म, य, र, ल, व, स, ह, क्ष, झ

- ♦ बाराखड्या किंवा अन्य मजकूर लिहितांना प्रथम त्याच शाईने ओळ काढा आणि वळणदार, घोटीव व सुवाच्य अक्षरात लिहा.
- ♦ ज्यावेळी कंटाळा आला असेल तेव्हा लिहू नका. अक्षर वळणदार येणार नाही. मोडी लिपीतील मिळेल तो मजकूर वाचण्याचा प्रयत्न करा.
- ♦ मोडी येत असलेल्या आपल्या मित्र मैत्रिणींना, आई बाबांना मोडी लिपीत पत्र लिहिण्याचा सराव ठेवा.
- ♦ परीक्षा, संपल्यानंतर पुस्तके कुणाला देऊ नका अगर विकू नका. त्या पुस्तकातील धडे पुन्हा पुन्हा आवडीने वाचा. त्यातील गोष्टी आपल्या घरातील लहान मुलांना सांगा. त्यामुळे त्यांना आनंद होईल आणि आपला मोडी वाचण्याचा सराव राहील. मधून मधून त्या पुस्तकातील लपेटियुक्त मजकूर लिहून काढा. त्यामुळे लेखनाचाही सराव होईल.
- ♦ तुमच्या जवळपासच्या मुलांना मोडी लिपीची आवड असल्यास शिकवण्याचा प्रयत्न करा. ती शिकतील. तुमचा सराव होईल आणि तुम्हाला समाधान मिळेल.
- ♦ मोडी लिपी ही आपली जुनी संस्कृती आहे. जुना इतिहास समजण्यासाठी मोडी लिपीचे वाचन लेखन करा.

चला शिकू या मोडी आपण....

१७. कित्ता गिरविण्याचे नियम

कागदावरील लेखनाचा मुळारंभ म्हणजे कित्ता होय. तो कित्ता विद्यार्थ्याने प्रथमतः वळविला पाहिजे. याकरिता चांगल्या सारख्या बोरुची एक लेखणी व काळी शाई असे घेऊन लिहिण्यास प्रारंभ करावा.

लिहिण्याचा पहिला नियम हा आहे की, आपल्या पायाची डावी मांडी खाली घालून उजवी वर घालावी. नंतर आपणांस जो कित्ता वळविण्याचा आहे, त्याच्याखाली जाडसे पुष्टीपत्र घेऊन आपली डाव्या हाताची अंगुष्ठ व तर्जनी ही बोटे कित्याच्या डाव्या बाजूस ठेवावी आणि तीन बोटे त्या पुष्टीपत्राखाली ठेवून कित्ता दाबून धरावा. प्रथमतः मोठ्या अक्षराचा, व ते वळल्यानंतर बारीक अक्षराचा कित्ता वळविला पाहिजे. तेव्हा त्यातील अक्षराच्या मानाने एक लेखणी करवून घ्यावी आणि लेखणीचे टोक दोन अंगुले पुढे राहिल अशा बेताने ती लेखणी मध्यमा, अंगुष्ठ व तर्जनी या तीनही बोटांच्या अग्रभागी धरावी. मात्र मध्यम अंगुल लेखणीच्या खाली धरावे. लेखणीचा तासलेला भाग आपल्या उजव्या बाजूस करावा. लेखणी आपण जी आंगठा व तर्जनीमध्ये धरली तिचा झोक आपल्या उजव्या कानाकडे राहिल अशा बेताने उजरी धरावी. लिहितेवेळी हाताची बोटे मागे पुढे सरकवू नयेत. हात हलका ठेवून तो सारखा चालविण्यासाठी प्रयत्न करावा.

आपण कित्ता गिरवितेवेळी लेखणी अक्षराच्या बाहेर जाऊ नये. ते मोडी अक्षर पूर्णच काढावे लागते. याकरिता आपला हात मध्येच न थांबविता पूर्ण काढावे. म्हणजे त्या अक्षराचे आपल्या हातास वळण लागते. याप्रमाणे प्रती दिवशी सातवेळा कित्ता गिरवावा. शाईची दौत आपल्या उजव्या बाजूस ठेवावी. पण ती सुमारे पाऊण हात अंतरावर असावी. शाई घेतेवेळी हाताला न लागेल अशा बेताने लेखणी न झाडता थोडीच घ्यावी. अशा रीतीने कित्यावरील एकच अक्षर प्रथमतः कागदावर काढावे आणि ते कित्यावर कसे आहे, आपण काढलेले कसे आहे यातील भेद समजून अगर शिक्षकाकडून समजून घेऊन तसे सुधारावे. ते पुरे जाहल्यावर दुसरे काढावे. या रीतीने कित्याप्रमाणे अक्षर वळविण्याचा क्रम ठेवावा.

याप्रमाणे क्रम आटोपल्यानंतर पुस्ती काढावी व त्यातील न्यून शिक्षकाकडून समजून घ्यावे आणि तसे पुन्हा दुसरे दिवशी पुस्ती काढतेवेळी अक्षर सुधारून काढावे. याप्रमाणे नेमाने प्रयत्न करीत असावे, म्हणजे सहजच त्या अक्षराचे वळण लागते.

१८. चला शिकू या मोडी आपण

जवळ जवळ ७०० वर्षांपूर्वी देवनागरी लिपी आपल्याकडे प्रचलित होती. देवनागरी लिपीमध्ये काना, मात्रा, ईकार, उकार देताना प्रत्येक वेळी हात उचलावा लागे. तो वेळ वाचावा व अतिजलद लिहिता यावे म्हणून मोडी लिपीचा वापर सुरू करण्यात आला. देवगिरी राज्याचे राजे, महादेवराव व रामदेवराव (सन १२६० ते १३०९) यांच्या कारकीर्दीत राज्याचे महामंत्री किंवा पंतप्रधान हेमाद्री उर्फ हेमाडपंत यांनी मोडी लिपीचा अभ्यास करून ती व्यवहारात आणली. म्हणूनच त्यांना मोडी लिपीचे जनक असेही म्हणतात.

इ.स. १९५० पर्यंत मोडी लिपी आपल्याकडे व्यवहारात होती. मोडी लिपीला पिशाच्य लिपी असेही म्हणतात. मोडीची लकब, गती आणि वैशिष्ट्ये घ्यानात घेता ती पुढेही इतिहास संशोधनाच्या क्षेत्रात महत्त्वाची मानावी लागेल. मोडी अक्षर लेखनात बऱ्याच अंशी साम्य असल्यामुळे मोडी वाचकाला संदभनि व तारतम्याने वाचावे लागते.

मोडी लिपीमध्ये प्रथम डावीकडून उजवीकडे पूर्ण ओळ आखून लिहायला सुरुवा करतात. व सुरुवातीपासून कमीतकमी वेळा हात उचलून लिहितात. मोडी शब्द व वाक्य कुठे तोडावे याला कोणतेही बंधन नाही. मोडी लिपीमध्ये एकेरी उकार व इकार असल्यामुळे व्याकरणात चुका कमी होतात. मोडी अक्षर सरळ नसून वळणदार आहे. प्रत्येक अक्षर एकमेकाला जोडल्यामुळे त्याला घसीटी पद्धत असेही म्हणतात. आकार व काना शक्यतो खालून वर लिहून दुसऱ्या अक्षराला जोडतात. मोडी लिपीतील सर्व इकार दीर्घ असतात व सर्व उकार न्हस्व असतात. पण बाराखडीचा सराव करण्यासाठी ते दोन वेळा लिहावेत.

मोडी लिपी ही देवनागरीची शीघ्र / जलद लिपी आहे. यादवकालीन, शिवकालीन, पेशवेकालीन ते आंग्लकाळ - स्वातंत्र्य काळापर्यंतचा सर्व व्यवहार, कागदपत्रे मोडीतूनच लिहिल्यामुळे मोडीमध्ये बराच इतिहास दडलेला आहे. आज भारतात महाराष्ट्र, मध्यप्रदेश, कर्नाटक, गुजरात, चैन्नै, तमिळनाडू व केरळ आदि ठिकाणी मोडी लिपीतील कोट्यवधी कागद वाचकांची वाट पहात पडून आहेत. आपण मोडी शिकलो नाही तर गेल्या ७०० वर्षांच्या आपल्या संस्कृतीची माहिती जपानहून मोडी तज्ज्ञ आणून आपल्याला करून घ्यावी लागेल. अप्रसिद्ध जुन्या कागदपत्रातून दडलेला आनंदाचा ठेवा आपल्याला लुटायचा असेल तर मोडी शिकणे आवश्यक आहे म्हणूनच.

च ला शि कू या मो डी आ प ण

जागतिक मराठी परिषद जागतिक मराठी अकादमी
मोडी लिपी शिक्षण प्रसारक मंडळ

विद्यार्थ्यत्वे नां व :

अनुक्रमांक :

दिनांक : / / मोडी लिपी प्राथमिक परीक्षा वेळ : २.३० तास

गुणवत्ता

प्र. क्र.	१	२	३	४	५	६	अक्षर / टापटीप	एकूण
एकूण गुण	२०	२०	२०	८	१२	१०	१०	१००
प्राप्त गुण								

पर्यवेक्षक

परीक्षक

सूचना : स्वच्छता, टापटीप व हस्ताक्षर यासाठी १० गुण ठेवले आहेत.

प्रश्न १ : अ) खालील मोडी लिपीतील उतारे देवनागरीत लिहा. (१०)

दीना पीछ्यार्था

[illegible]

(b)

प्राचीनविमलदत्तकान्तप्रभोपदेशाद्वि

(90)

लघुपञ्चमस्य ध्वनिः परमपञ्चमस्य ध्वनिः परमपञ्चमस्य ध्वनिः

तमस्तु निस्तारुणप्रहृष्टपाषाणनीघानिहोष

~~उद्यातयेनयमापयमिमयाप्रसयमिमयेन~~

जयजयजय जयजयजय जयजयजय जयजयजय जयजयजय

~~यत्नेन विप्रमत्तयेति प्रमाणायैवैश्यायिभिः~~

महामनो हमाच्छेदमोगरीयोरित्येव

प्रश्न २ : खालील देवनागरीतील उतारे मोडी लिपीत लिहा. (२०)

अ) माधवरावांना जवळ बोलावून बाबां म्हणाले, ही विष्णुसहस्रनामाची पोथी अतिशय महत्त्वाची आहे. मला एकदा पीडा झाली होती, त्यावेळी मी ही विष्णुसहस्रनामाची पोथी वाचली होती. या पोथीमुळे मी तरलो. अनेक संकटे या पोथीमुळे दूर झाली. या पोथीमुळे मी जीवंत राहिलो. म्हणून तूसुद्धा ही पोथी वाचत जा. थोडे थोडे वाचन करावे. प्रत्येक अक्षर हे आनंददायी आहे. माधवराव म्हणाले की, मी ही पोथी घेतली तर रामदासी माझेवर रागावेल. त्यांच्या गैरहजेरीत पोथी कशी घेणार? परंतु बाबांनी ती पोथी माधवरावांचे जवळ दिली.

ब) विष्णु सहस्रनामात भगवंताची एक हजार नावे आहेत. भगवंताच्या नामांचा उच्चार म्हणजे त्यांच्या प्रेमाचे स्मरण. भगवंताचे स्मरण झाले की आतून आनंद प्रगट होतो आणि भगवंताचे विस्मरण झाले की, दुःख प्रगट होते. सदैव भगवंताचे स्मरण करावे. प्रत्येक कर्म करताना भगवंताचे स्मरण ठेवले तर त्यातून समाधान प्राप्त होते. कर्मातील सारे दोष नाहीसे होतात. अहंकाराने कर्मे केली तर ती बंधनकारक होतात. देवाचे सदैव स्मरण केले की देव मागे पुढे उभ राहून आपला सांभाळ करतो.

बाबांच्या सांगण्याप्रमाणे माधवरावांनी विष्णु सहरत्रनाम स्तोत्र
पाठ केले. त्यामुळे सदैव त्यांच्या मुखातून भगवंताचे नांव
येऊ लागले.

प्रश्न ३: खालील मोडी लिपीतील उतारे देवनागरीत लिहा (२०)

[illegible]

[illegible]

प्रश्न ४: खालील पैकी कोणतेही चार मायने देवनागरीत लिहा. (८)

ॐ ईं ह्रीं क्लीं नमो भगवते वासुदेवाय । श्री गणेशाय नमः । श्री लक्ष्मीनारायणाय नमः । श्री रामाय नमः । श्री कृष्णाय नमः । श्री हनुमान्त्यै नमः । श्री विष्णवे नमः । श्री ब्रह्माय नमः । श्री शिवाय नमः । श्री महेश्वराय नमः । श्री परमात्मने नमः ।

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ गोपनीयम् ॥ १०८५ ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
नमो भगवते वासुदेवाय ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

३) शास्त्रानुसारं प्रमाणान्तरादिद्वारा विचारणीयं नान्यथा
प्रमाणान्तरादिद्वारा विचारणीयं नान्यथा
प्रमाणान्तरादिद्वारा विचारणीयं नान्यथा

[illegible][illegible]

६) स्वस्वगिराभाषिषेयशर्म- २७ अष्टाष्टकान्त पदोत्तरं स्वस्वगिरि
कान्तपदोत्तरं आराम शब्दोत्तरं स्वस्वगिरि. गंगेश्वरगिरि.

प्रश्न ७ : अ) खालीलपैकी कोणत्याही आठ संक्षिप्त रुपांचे देवनागरीत स्पष्टीकरण करा. (४)

१) <u>माह</u>	६) <u>महाह</u>
२) <u>मेघ</u>	७) <u>छ-म-छ</u>
३) <u>पा</u>	८) <u>महाह</u>
४) <u>यम</u>	९) <u>मि</u>
५) <u>मा</u>	१०) <u>मि</u>

ब) खालील प्रश्नांची उत्तरे पूर्ण वाक्यात लिहा. (५)

- १) आई-वडिलांना पत्र लिहिताना मायन्याची सुरुवात कशी करतात?
 - २) मोडी लिपी जन्माला का आली असावी?
 - ३) महमंद पैंगबराच्या पलायनाच्या वेळी कोणती कालगणना सुरू झाली?
 - ४) मोडी द च्या मदतीने होणारी दोन दुसरी मोडी अक्षरे लिहा.
 - ५) आजचा मराठी महिना, तिथी, वार व शके लिहा.
 - ६) जुन्या कागदपत्रांतून अर्कवासर, इंदुवासर ही नावे कोणत्या वारांना आहेत?
 - ७) मोडी लिपीत क व ला ही अक्षरे कशी ओळखाल?
- क) खालील रेघी मांडणी अक्षरी लिहून बेरीज पूर्ण करा. (३)

$$\begin{aligned}
 & १०।-।।। रु. \\
 & + २०।।-।। रु. \\
 & + १८।।।-।।। रु. \\
 & = ?
 \end{aligned}$$

प्रश्न ८ : खालीलपैकी एका विषयावर १५ ते २० ओळी मोडी लिपीत निबंध लिहा. (१०)

१) <u>मिह उप्पिच छिगिछ</u>	२) <u>मद्यगाछि डिंग</u>
३) <u>अऊर यपिगा प्राणि</u>	४) <u>इगिस्मिने मद्य</u>

१८. चला शिकू या मोडी आपण ...

चला शिकू या मोडी आपण
तन मन धन प्रेमाने अर्पुन ॥१॥
गजाननाला करुनि वंदन।
सरस्वतीचे करु या पूजन॥
भावभक्तिने करुनी गायन।
चला शिकू या मोडी आपण ॥१॥
बुद्धीचा दाता लंबोदर।
वरदहस्त शारदे आमहावर॥
दया आशीर्वच प्रसन्न होऊन।
चला शिकू या मोडी आपण ॥२॥
संस्कृति अमुची जुनी पुराणी।
जगात साऱ्या उरली भरुनी॥
मोडीचे करु पुनरुज्जीवन।
चला शिकू या मोडी आपण ॥३॥
हेमाद्रीचे हे संशोधन।
सुलभ लिपीचे ऐसे साधन॥
गुणिजन करिती सदैव लेखन।
चला शिकू या मोडी आपण ॥४॥
जतन करा रे मोडी दप्तर।
व्हा तरुणांनो उठून तत्पर॥
इतिहासाचे करु संशोधन।
चला शिकू या मोडी आपण ॥५॥

रत्न हविम या मेळी घण्टा
तुमचा हा मेळी घण्टा ॥६॥
गमनगमन नसणे घण्टा
पुस्तकाचे नसणे घण्टा ॥७॥
गमनगमन या मेळी घण्टा ॥८॥
रत्न हविम या मेळी घण्टा ॥९॥
रत्न हविम या मेळी घण्टा ॥१०॥
रत्न हविम या मेळी घण्टा ॥११॥
रत्न हविम या मेळी घण्टा ॥१२॥
रत्न हविम या मेळी घण्टा ॥१३॥
रत्न हविम या मेळी घण्टा ॥१४॥
रत्न हविम या मेळी घण्टा ॥१५॥
रत्न हविम या मेळी घण्टा ॥१६॥
रत्न हविम या मेळी घण्टा ॥१७॥
रत्न हविम या मेळी घण्टा ॥१८॥
रत्न हविम या मेळी घण्टा ॥१९॥
रत्न हविम या मेळी घण्टा ॥२०॥

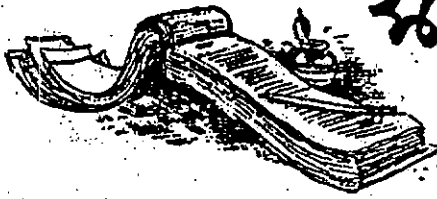

મઝતાર્ઈ

દોમરજ્યા મઝંતે મંજિડી તમિ ઓમી વીરે થયેલ.
 થમડી ઝાવળીઝી જમિલ મઝંતે ગેડ મિલ તમિ જમંદોયર
 ઈકલ અજલે. તમિ વીરેઈ તમિજ્યા અંગાધંધ્યાપર જમડા
 અજલાલ. ઓમે ઈપદમિ જમિલ મઝંતે ગેડ થમિલ
 તમિ જમંતમિ ઓમ જમિલ થેજમ ઈજા સુડ. થમિ જમ
 પાદાલ નામિમે. જમિલ મજાડુ. મસ તમિલે રોજ જમિલ
 મગલ મ મજુજ મિડ યા જમિલ થળે. જરાઈઠ ધ્યા યા
 મઝતાર્ઈ. અજ મજુજ તમિ જમિલ જાડ ધાલ મસા ઈજા.

મઝતાર્ઈ ઝમિલ તમિ થયે. તમિ ડોકે થાડે થયેલ.
 અંગાધાલ ધ્યાજાડે ઓમે ઓમે ધલે થયેલ. તમિ અગઈ
 ઓન્યા ધ્યાજાડે ઈજા, મજુજ થમિ તમિ ધ્યાડી
 મપદમિ અજ મજાલો. "મપદમિ ઈજાડે." અજ મજાલાડ
 તમિ ધ્યાપલ ઈજા થમિ ધેમપળાન્યાન્યા ઈમદમિ મજા
 ધળે. તમિજ્યા થેપળા ધ્યાન્યા યેકા અગઈ ઠાડેન્યા
 થયેલ. જમિલ તમિ ઈજા થેપળા ધ્યા ધ્યા ધ્યા ધ્યા ધ્યા.

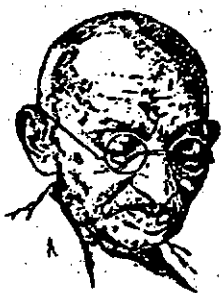
તમિ થમિ મેતમિ ઝંગડુ મેતમિ થયે. તમિ ધોધ ધ
 જમિલ ઈજાન્યા જમિલ ઈકલ અજલાલ. ધયેડી
 ઈજા મેતમિ મરનો ગડ ધનાતમિ જમિલ મઝતાર્ઈ
 અજલે. મેતમિ ધનાધયેડ મરિલ અજલો ગડ મઝતાર્ઈ
 ધનાલ મરિલ અજલે. ઈજા ઈજાડે અજલે તમિ મઝતાર્ઈ
 તમિલે પાદળાડ મઈ. અજ થમડી ગુઈ થયે મઝતાર્ઈ.

મેળાડુબી મઠને જાણ, તરિ સેવ્ય અસ્મિત્વત
દેવિને યાગરિ તરિ સેવ્ય સેવ પાણુ છે પજ્જ્યાજ્યા
મરિદીન મઠીયા પીરજો દાન્ય મઠી. પા પામ
યા મેળાડુબીની જ્યા દુઝા પામી.

[illegible]

52

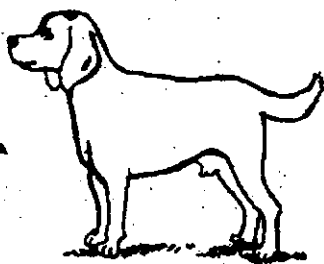

पञ्चाद्विधता

[illegible][illegible]

छद्मिण पप्रानेव शक्तिं नमस्तस्मै नमस्तस्मै
 नमस्तस्मै शक्तिं नमस्तस्मै नमस्तस्मै
 नमस्तस्मै शक्तिं नमस्तस्मै नमस्तस्मै
 नमस्तस्मै शक्तिं नमस्तस्मै नमस्तस्मै
 नमस्तस्मै शक्तिं नमस्तस्मै नमस्तस्मै
 नमस्तस्मै शक्तिं नमस्तस्मै नमस्तस्मै

પમડા મેળી

હા પમડા મેળી પછે. પમડા મેળી એલ અઠસ
તારી પમડા અઠક પછે. તમડા જંગ પાંદરા પછે ઘણ તમડા
સપાલાવડા એક દાકા ઢીવલ પછે. તો તમડા પમડા હોમુ
છીલો. તમડે ડોકે વહેદા પછે. તમડા પમડા વગિર પછે.
જા એવે ઇર ફરે તારી મંગી જીવ દાવવ મનો.
ધનાવડા જા રેવણાના હા પમડા ધના વઢીવલ પછે.

તો પમડા જગલ્યાના ચાવડા પછે ઘણ દાવડાવાવ
તમડા પમડા જગ પછે. દાવડા ઘડી અઠરે મનો દાવડા
જેડુ જા રેધી મનો મછી. તમડા જાવડા પા મેજ
દાવડા ઘડી અઠરે. જેગિ દાવડા ફેવરે મનો
તોછી તમડા પાવાવડા ડોકે જેગિ ફેવરે અઠરો.
દાવડા જગ અઠરે મનો પમડા જેગિ દાવડા મનો
તારી જગ છે મનો. ઘણ દાવડા જાવડા ગેવડાવડા મનો
પમડા મનો મનો છે. અઠ તો એલ જગડા પ્રાણી પછે.

એકદા મનો પાવાવડા પમડા છે તો મનો દાવડાવાવ
ફેવડા છે. તો મનો પાવાવડા દોષ ઇવડા ઘડી
છે. દોષ ઇવડા અનાદ દાવડા મનો. વગિર
છે. મનો જેવડા તમડા જમડા મનો મનો દાવડા
તોડા તો અનાદ દાવડા. અઠ ઇવડા પ્રેમ મનોનાવ
જાવડા જાવડાના પમડા ગુણી મનો પછે.

श्री

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

होपिहीपीहमज्जज्जस्रोमिन्नरत्तत्थाक्षी
नपागीमगरीसोमज्जज्जयतोआश्रीचमारी
गायमज्जयान्तेउरंउरंजगद्गेशाउमणीम
यीयानकीताहोपिहीपीनंतीपुगीपुजयेमेव
जहरेनामज्जज्जज्जयपयाउपज्जममद्यारुपेगी
नापुनज्जज्जज्जज्जज्जज्जज्जज्जज्जज्जज्जज्ज
यीपीहमज्जज्जज्जज्जज्जज्जज्जज्जज्जज्जज्ज
यीपहीनउदनयासनाउरंउरंमज्जज्जज्जज्ज
मज्जमज्जज्जज्जज्जज्जज्जज्जज्जज्जज्जज्ज
यीपीहमज्जज्ज

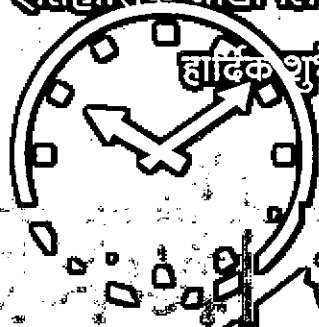
प्रेमि दवायिड्या

[illegible]

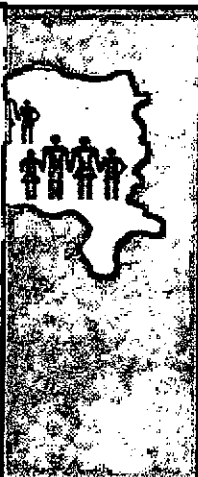
वादादादादादेदादादादादा
 चचाचाचाचाचुचेचपोचाचचः
 नमनामनुमुनेनमेमनमः
 वावावावापुपुवेवपोपाचचः
 ममममामाममेममेमममः
 यययायायाययेययेयययः
 ममममामामुमुमेममेमममः
 ममममामामुमुमेममेमममः
 लललीलीलुलुलेलमेयाचचः
 उनाउनाउससउउनोनोनः
 वनउउ वननवेवनेनचचः
 पनवनपापापपेपेनेनेपपः
 दादादादादादादादादादादा
 पपापपपपुपुपेपपोपोपपः
 उऊउउउउउउउउउउउउउउउः
 चचचाचाचाचेचचेचचचः
 ककाकाकाकुकुकेककोकाकः
 ददददादादुददददददददददः
 हहहहहहहहहहहहहहहहहः

ऐतिहासिक मीडी लिपी नवसंवर्धनास

हार्दिक शुभेच्छा

सतया

अध्यक्ष,

सी काँग्रेस पार्टी,

पुणे, महाराष्ट्र प्रदेश

फोन - 800 0291